

AĞSU ŞƏHƏRİ ORTA ƏSRLƏRDƏ

Tarixi-arxeoloji araşdırma

III buraxılış

**Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının
2011-ci il tədqiqatları**

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi
"MİRAS" Mədəni İrsin öyrənilməsinə kömək İctimai Birliyi

AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, AMEA Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi və "MİRAS" Mədəni İrsin öyrənilməsinə kömək İctimai Birliyinin birgə layihəsi əsasında 2010-cu ilin mart ayında Ağsu orta əsr şəhər yerində arxeoloji tədqiqatlara start verilmişdir.

Kitab-albom Ağsu arxeoloji ekspedisiyası tərəfindən nəşrə hazırlanmışdır.

Nəşrə məsul: **Qafar Cəbiyev**
Fariz Xəlilli

Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının tərkibi:

Ekspedisiya rəisi: **Qafar Cəbiyev**, *tarix elmləri doktoru*

Ekspedisiya rəisinin müavini: **Fariz Xəlilli**, *tarix üzrə fəlsəfə doktoru*

Ekspedisiya üzvləri: **Akif Quliyev**, *tarix üzrə fəlsəfə doktoru*

Süleyman Allahverdiyev, *memar*

Elmira Abbasova, *elmi işçi*

Sənan Nemətov, *aspirant*

Həbibə Əliyeva, *epiqrəf*

Qədrəddin Nemətzadə, *bərpaçı-mühəndis*

Cahangir Əhmədov, *bərpaçı-rəssam*

Məmed Rəhimov, *fotoqrəf*

Azər Abasəliyev, *sürtücü*

Ekspedisiya rəhbərliyinin və "MİRAS" Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyinin dəvəti ilə Ağsu tədqiqatlarında iştirak etmiş mütəxəssislər:

Luigi Scrinzi, Milan Politeknik Universitetinin professoru, bərpaçı-memər;

Rizvan Bayramov, memarlıq üzrə fəlsəfə doktoru;

Gülzadə Abdulova, tarix üzrə fəlsəfə doktoru,

Rəşad İbrahimov, tarixçi; **Seyran Dəmirov**, bərpaçı;

Rəşad Osmanov, kompüter operatoru;

Rüfət Əliyev, kompüter operatoru; **Elxan Xəlilov**, usta.

İngilis dilinə tərcümə, tərcüməyə məsul: **Şöbə Bayramova**

Bədii tərtibatçı: **Səbuhi Hüseynov**

ISBN 978 9952-8135-3-2

ÖN SÖZ

"Fəxr edə bilər ki, bizim mədəniyyətimiz qədim zamanlarda da çox zəngin və yüksək olmuşdur."

Heydər Əliyev

Əziz oxucu, məlumunuz olduğu kimi AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu və Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin birgə Ağsu arxeoloji ekspedisiyası tərəfindən orta əsr Ağsu şəhər yerində genişmiqyaslı arxeoloji tədqiqatlara "Miras" İctimai Birliyinin maliyyə dəstəyi ilə 2010-cu ilin mart ayında başlanılıb. Mart-aprel aylarında 600 kvadratmetrlik sahəni əhatə edən və əsasən kəşfiyyat məqsədi daşıyan III qazıntı sahəsində tədqiqat işləri başa çatdırılıb. May ayında, Ulu öndər Heydər Əliyevin doğum günü ərəfəsində ekspedisiya tərəfindən III sahədə qazıntıların yekunlarına həsr olunmuş "Ağsu şəhəri orta əsrlərdə" kitab-albomunun I buraxılışı çapdan buraxılıb. Bir müddət sonra həmin kitab-albom müəyyən ixtisarla ingilis dilinə tərcümə olunaraq nəşr edilib.

May ayından etibarən arxeoloji qazıntılar şərti olaraq IV sahə adlandırılan ərazidə davam etdirilib. 3000 kvadrat metrə yaxın ərazini əhatə edən IV sahədə axtarışlar zamanı şəhərin topoqrafiyasını, təsərrüfat və sosial infrastrukturunu öyrənmək baxımından son dərəcə mühüm elmi əhəmiyyəti olan tapıntılar əldə olunub. 2010-cu il sentyabr ayının 14-də Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində həmin tapıntılardan ibarət "Ağsu möcüzəsi" adlı sərginin açılış mərasimi olub. Açılış mərasimindən sonra Ağsu arxeoloji ekspedisiyanın təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə orta əsr Ağsu şəhərinin materialları əsasında "Azərbaycanda son orta əsr şəhər mədəniyyəti" mövzusunda respublika elmi-nəzəri konfransı keçirilib. Konfransı giriş sözü ilə AMEA-nın prezidenti, akademik Mahmud Kərimov açıb. AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun direktoru, tarix elmləri doktoru Maisə xanım Rəhimova konfransda çıxış edib.

Konfransda orta əsr Ağsu şəhərinin topoqrafiyasına, oradan tapılmış maddi mədəniyyət nümunələrinin təhlilinə həsr edilmiş 10 məruzə dinlənilib. Konfransda, həmçinin, IV sahədə aparılmış tədqiqatların nəticələrinə həsr edilmiş "Ağsu şəhəri orta əsrlərdə" kitab-albomunun II buraxılışının təqdimatı olub. Xatırladaq ki, həmin nəşrin həcmi həddən artıq böyük alındığından IV sahədən əldə olunmuş maddi mədəniyyət nümunələrini tam həcmdə oraya daxil etmək mümkün olmamış və bu materialları ayrıca kataloq şəklində çap etmək qərara alınmışdır. Beləliklə, IV qazıntı sahəsindən tapılmış materiallar əsasında "Ağsu şəhəri orta əsrlərdə" kitab-albomunun III buraxılışının hazırlanması zəruriyyəti ortaya çıxmışdır. Söhbət IV sahədən tapılan və Azərbaycanda son orta əsr şəhər mədəniyyəti probleminin öyrənilməsi baxımından son dərəcə mühüm elmi əhəmiyyəti olan zəngin arxeoloji materiallardan gedir. Həmin tapıntılar içərisində metal, keramika, şüşə, sümük və ağacdan hazırlanmış əmək alətləri və məişət əşyaları, habelə ticarət və mədəni

əlaqələr yolu ilə dünyanın bir sıra ölkələrindən gətirilmiş nadir sənətkarlıq nümunələri xüsusilə çoxluq təşkil edir.

Ekspedisiya rəhbərliyi "Ağsu şəhəri orta əsrlərdə" kitab-albomunun III buraxılışını nəşrə hazırlayarkən 2010-cu il sentyabr ayının 14-də keçirilmiş elmi-nəzəri konfransın materiallarını, AMEA-nın prezidenti, akademik Mahmud Kərimovun, Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun direktoru, tarix elmləri doktoru Maisə xanım Rəhimovanın və qeyrilərinin konfransdakı məruzə və çıxışlarını (Oxucuların diqqətinə çatdırmaq istərdik ki, konfransın gündəliyinə daxil edilmiş məruzələrin bir qismi müəyyən ixtisarlara kitab-albomun II buraxılışında artıq nəşr olunub), habelə, Ağsu tədqiqatlarına aidiyyəti olan digər materialları da oraya daxil etməyi lazım bilmişdir.

Ümumilikdə, kitab-albom 3 bölmədən ibarətdir. I bölmədə "Ağsu möcüzəsi" sərgisi ilə tanışlıq və Azərbaycanda son orta əsr şəhər mədəniyyəti məsələlərinə dair Respublika Konfransının materialları, II bölmədə "Ağsu şəhər yerində aparılan arxeoloji qazıntılara ictimai maraq", III bölmədə isə Ağsu şəhər yerindən (IV qazıntı sahəsi) aşkar edilmiş maddi-mədəniyyət nümunələrinin kataloqu öz əksini tapmışdır. Ümid edirik ki, "Ağsu şəhəri orta əsrlərdə" kitab albomun III buraxılışı da elmi ictimaiyyət və geniş oxucu kütləsi tərəfindən maraqla qarşılanacaqdır.

AZƏRBAYCANDA SON ORTA ƏSR ŞƏHƏR MƏDƏNİYYƏTİ MƏSƏLƏLƏRİ

**"Azərbaycanda son orta əsr şəhər mədəniyyəti" məsələlərinə dair Respublika
Konfransı və "Ağsu möcüzəsi" sərgisi barədə**

MƏLUMAT

2010-cu il sentyabr ayının 14-də Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə "Ağsu möcüzəsi" sərgisinin açılış mərasimi olmuşdur. Sərgidə Ağsu arxeoloji ekspedisiyası tərəfindən 2010-cu ildə orta əsr Ağsu şəhər yerində aparılmış arxeoloji qazıntılar zamanı aşkar edilmiş maddi mədəniyyət nümunələri nümayiş etdirilmişdir. AMEA-nın prezidenti, akademik Mahmud Kərimov, AMEA-nın vitse-prezidenti, akademik Nailə Vəlixanlı, AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun direktoru, tarix elmləri doktoru Maisə Rəhimova, Ağsudan millət vəkili Ərəstun Cavadov, akademik Teymur Bünyadov, AMEA-nın müxbir üzvləri Vəli Əliyev, İlyas Babayev, həmçinin bir çox tanınmış tarixçi, arxeoloq və etnoqraf alimlər, ziyalılar sərginin açılış mərasimində iştirak etmişlər.

Sərgi ilə tanışlıqdan sonra "Azərbaycanda son orta əsr şəhər mədəniyyəti" probleminə həsr olunmuş Respublika Konfransı öz işinə başlamışdır. Konfransı giriş sözü ilə AMEA-nın prezidenti, akademik Mahmud Kərimov açmışdır. Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun direktoru, tarix elmləri doktoru Maisə Rəhimova konfransda çıxış etmişdir. AMEA-nın vitse-prezidenti, Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin direktoru, akademik Nailə Vəlixanlı və akademik Teymur Bünyadov konfrans iştirakçılarını salamlayaraq bu tədbirin elmi-nəzəri və praktiki əhəmiyyətini qeyd etmiş, iştirakçıları müzakirələrdə fəal olmağa çağırmışlar. Bunun ardınca Ağsu arxeoloji ekspedisiyası tərəfindən hazırlanaraq nəşr olunmuş "Ağsu şəhəri orta əsrlərdə" kitab-albomun II buraxılışının təqdimatına mərasimi olmuşdur. Tədbirin sonunda bir qrup şəxslərə - AMEA-nın vitse-prezidenti, akademik Nailə Vəlixanlı, Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun direktoru, tarix elmləri doktoru Maisə Rəhimova, Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin vitse-prezidenti Mikayıl İsmayılov, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Mədəni İrs Şöbəsinin rəisi Rizvan Bayramov, "Lider" televiziyaının prezidenti Ədalət Əliyev, İctimai televiziyanın proqram departamentinin direktor müavini Natiq Qubadoğlu, "Azad Azərbaycan" televiziyaının bölgə müxbiri Samir Cəbiyev və "Miras" Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyinə "Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının Dostu" diplomları təqdim olunmuşdur. Mükafatları AMEA-nın prezidenti, akademik Mahmud Kərimov təqdim etmişdir.

Konfransda Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının rəisi, tarix elmləri doktoru Qafar Cəbiyev "Ağsuda arxeoloji tədqiqatlar və Azərbaycanda son orta əsr şəhər problemi", coğrafiya elmləri doktoru Seyran Vəliyev "Orta əsrlərdə Azərbaycan şəhərlərinin yerdəyişməsi problemi", Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının rəis müavini, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Fariz Xəlilli "Azərbaycan-Avropa əlaqələrində şüşə materialların əhəmiyyəti", Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının üzvü, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Akif Quliyev "Ağsuda sikkə zərbi və pul tədavülü", tarix üzrə fəlsəfə doktoru Gülnadə Abdulova "Ağsu tapıntıları və onların etnoqrafik paralellərinə dair", Milan Politeknik Universitetinin professoru, bərpəçi-memarı Luigi Scrinzi "Ağsu möcüzəsinin mahiyyəti", Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının üzvü, elmi işçi Elmira Abbasova "Ağsu qazıntılarından tapılmış metal məmulatı: texnologiyası və təsnifatı", Azərbaycan Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi Ziyadxan Əliyev "Ağsuda arxeoloji tədqiqatlar zamanı tapılmış miniatür-kaşı", Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının üzvü, Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin aspirantı Sənan Nemətov "Ağsuda daş məmulatı və daşışləmə sənətinin inkişafı", bərpəçi-rəssam Cahangir Əhmədov "Azərbaycan Şərqi-Qərbi ticarət əlaqələrinin qovşağında (fayans və fərfor materialları əsasında)", Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin direktor müavini, epiqraf Həbibə Əliyeva "Ağsunun epiqrafik abidələri (Şəhər qəbiristanlığının XVIII əsrə aid ərəb və fars dilli kitabələri əsasında)", Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun elmi işçisi Sevda Hüseynova "Son orta əsrlərin tarixi proseslərində təbii amillərin rolu", Lətif Kərimov adına Azərbaycan Xalçası və Xalq Təbii Sənəti Dövlət Muzeyinin bərpəçi-rəssamı Dürdanə Qədirova "Son orta əsrlərdə şəhər sənəkarlığının inkişafı", tarix üzrə fəlsəfə doktoru Könül Əsədli "Ağsu rayonunun bəzi toponimlərinin mənşəyinə dair" mövzusunda məruzə etmişlər. Konfransda Təfəkkür universitetinin professoru Cümşüd Nuriyev, bərpəçi-rəssam Mirteymur Məmmədov, Ağsu rayonunun Bico kənd orta məktəbinin direktoru Yaşar Qarayev və başqaları çıxış etmişlər.

AMEA-nın prezidenti, akademik Mahmud Kərimovun nitqi

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Bu gün Azərbaycan bütün sahələrdə uğurla inkişaf edir. Bu inkişaf sayəsində ölkəmiz regionun lider dövlətinə çevrilib. Akademiyanın prezidenti kimi fəxr edirəm ki, ölkəmizin sürətli və hərtərəfli inkişafında Azərbaycan alimlərinin də fəal iştirakı var. Alimlərimizin tədqiqatları imkan verir ki, bütün sahələrdə inkişafımız davamlı və artan tempə getsin. Mən bu gün dəqiq elmlər sahəsində qazanılan uğurlardan bəhs etməyəcəyəm. Hərçənd ki, bu sahədə də çox ciddi nailiyyətlərimiz var.

Məlumatınız olduğu kimi, Prezident Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin ictimai və humanitar elmlərin vəziyyəti və problemlərinə həsr olunan məqaləsi Azərbaycan cəmiyyəti, o cümlədən elmi ictimaiyyət tərəfindən

geniş müzakirəyə səbəb oldu. Bu, o deməkdir ki, ictimai və humanitar elmlərin vəziyyəti cəmiyyətin daha geniş dairələrinin maraqları ilə bu və ya digər dərəcədə əlaqəlidir. Ramiz müəllimin məqaləsinin belə geniş rezonans doğurması bir də onun göstəricisidir ki, bəli, bu sahədə həqiqətən çox ciddi problemlərimiz var. Elə sahə var ki, orada problemlər bir qədər çox, elə sahə də vardır ki, orada nisbətən azdır. Hər halda problemsiz sahə yoxdur. Elə arxeoloqların özlərinin nə qədər problemləri var. Əfsuslar olsun ki, biz hələlik həmin problemlərin hamısını birdəfəyə həll edə bilmirik. Əlbəttə, bütün bunların zamana ehtiyacı var. Məni sevindirən, razı salan odur ki, Azərbaycan arxeoloqları heç bir problemə baxmadan çox fədakarcasına işləyirlər. Onların söyləri nəticəsində hər il onlarla yeni-yeni abidələr aşkara çıxarılaraq tədqiq olunur. Beləliklə də tariximizin bir çox qaranlıq problemlərinin yenidən işlənməsi üçün şərait yaranır. Mən bu sahədəki xidmətlərinə görə Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun rəhbərliyinə, şəxsən Maisə xanım Rəhimovaya və İnstitutun bütün əməkdaşlarına ürəkdən təşəkkür etmək istədim. Mən Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının fəaliyyətini xüsusi olaraq qeyd etmək istədim.

Tarix elmləri doktoru Qafar Cəbiyevin rəhbərlik etdiyi bu ekspedisiya qısa müddət ərzində sözün əsl mənasında "Ağsu möcüzəsi" yaratmağa nail olub. Arxeoloqlar yaxşı bilirlər ki, qısa zaman kəsiyində orta əsr şəhər yerində 3000 kvadratmetrədək sahəni açmaq, oradan zəngin tikinti qalıqlarını, kommunikasiya şəbəkəsini, yaşayış məhəllələrini, onun küçə və meydanlarını, yollarını, yaşayış evləri və ictimai binaları, neçə-neçə sənətkarlıq emalatxanalarını aşkara çıxararaq tədqiq etməyin özü elə möcüzədir.

Ağsu arxeoloji ekspedisiyası qısa zaman kəsiyində bu üçüncü sərgidir ki, keçirir. Bundan əvvəl Ağsu rayon tarix-diyarşünaslıq muzeyində ən yeni tapıntılardan ibarət iki dəfə sərgi təşkil olunub. Hesab edirəm ki, bu təcrübəni yaymaq lazımdır. Qoy, digər ekspedisiyalar da yeni tapıntıları həm rayonlarda, həm də Bakıda nümayiş etdirsinslər.

İndi sizə təqdim olunan "Ağsu şəhəri orta əsrlərdə" kitabı ekspedisiyanın az vaxt içərisində nəşr etdirdiyi III kitabdır. Bunun özü də işgüzarlıq göstəricisidir. Gizli deyil ki, bir sıra ekspedisiyalar illər boyu qazır, amma arxivdə yatıb qalan hesabatlardan başqa heç nə yazmır. Görünür, bu barədə də düşünmək gərəkdir. Yəni, Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının işi bu mənada yaxşı nümunədir. Çalışmalıyıq ki, bu cür nümunələrin sayı artsın. Ekspedisiyanın rəisi Qafar müəllim bir neçə gün öncə mənə məlumat verdi ki, Ağsuda öyrənilmiş sahələrdən birinin üstü artıq örtülməkdədir. Daha sonra isə, orada konservasiya və bərpa işlərinin aparılması planlaşdırılır. Mən ekspedisiyanın bu sahədəki söylərini də çox yüksək qiymətləndirirəm. Biz gələcəkdə digər abidələrdə də konservasiya işləri aparılması barədə düşünməliyik.

Məlum olduğu kimi Ağsuda arxeoloji tədqiqatlar "Miras" İctimai Birliyinin maliyyə dəstəyi ilə aparılır. Hesab edirəm ki, "Miras"ın bu işi xüsusilə təqdir

olunmalıdır. O insanlar ki, elmimizin inkişafına, tariximizin öyrənilməsinə, insanların maariflənməsinə yardımçıdır, o insanlar hər cür xoş sözlərə layiqdir.

Hörmətli xanımlar və cənablar! Ağsu arxeoloji ekspedisiyası may ayının 7-də Ulu öndər Heydər Əliyevin doğum günü şərəfinə Ağsuda keçirdiyi konfransa da məni dəvət etmişdi. O zaman obyektiv səbəbdən mən orada iştirak edə bilmədim. Amma çox məmnunam ki, bu gündü tədbirdə sizinlə bir yerdəyəm. Mən sizə gələcək işlərinizdə də uğurlar arzulayıram. Əmin ola bilərsiniz ki, Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu da, Akademiyanın Rəyasət Heyəti də, Akademiyanın Prezidenti kimi mən özüm də bütün məsələlərdə sizə dəstək olmağa hazırıq. Sizə gördüyünüz işlərə görə bir dəha çox sağol deyərək konfransın işinə uğurlar arzulayıram.

Diqqətinizə görə sağ olun!

Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun direktoru
M.N.Rəhimovanın niqə

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının keçirdiyi bütün tədbirlər, o cümlədən bu gündü sərgi və konfrans həqiqətən təqdir olunmalıdır. Tariximizin öyrənilməsinə göstərdiyi diqqət və qayğıya görə «Miras» Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyinin rəhbərliyi və təəssübkeşləri də alqışlanmalıdır. Birgə səylərin nəticəsi göz qabağındadır. Baxın, qısa vaxt ərzində Azərbaycanın mühüm orta əsr şəhərlərdən biri olan Ağsunun tarixinin öyrənilməsi istiqamətində necə də faydalı işlər görülmüşdür. Şəhər ərazisində genişmiqyaslı arxeoloji qazıntılar aparılması, oradan tapılmış maddi mədəniyyət nümunələrinin sistemləşdirilərək sərgidə nümayiş etdirilməsi, Ağsu tarixinə dair artıq III-cü kitabın hazırlanaraq nəfis şəkildə nəşr olunması və nəhayət, ekspedisiyanın iki dildə, həm Azərbaycan, həm də ingilis dilində internet səhifəsinin təqdimatı - razılaşın ki, bunların hər biri həm vacib, həm də çox əhəmiyyətli işlərdir. Mən bütün bunlara görə Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının bütün heyətinə, şəxsən ekspedisiyanın rəhbəri Qafar müəllimə ürəkdən təşəkkür edirəm. Onlar tapşırılmış işin öhdəsindən layiqincə, həm də yüksək peşəkarlıqla gəlmişlər. Mən əminəm ki, gələcəkdə biz sizinlə birlikdə Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının daha böyük uğurlarının və yeni-yeni layihələrinin şahidi olacağıq.

Hörmətli xanımlar və cənablar! Məlumat üçün bildirim ki, şəxsən prezident İlham Əliyevin xüsusi diqqəti və qayğısı sayəsində Azərbaycan ərazisində arxeoloji tədqiqatların miqyası ildən-ilə artmaqdadır. Keçən il Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu nəzdində 40-a yaxın arxeoloji ekspedisiya fəaliyyət göstərmişdir. Yalnız son bir il ərzində Azərbaycanın arxeoloji xəritəsinə onlarla yeni abidə daxil edilmişdir. Bu il də geniş ərazilərdə tədqiqat işləri gedir. Hazırda onlarla ekspedisiya müxtəlif abidələrdə tədqiqat işləri aparmaqdadır. Hər gün ayrı-ayrı

ekspedisiyalardan sevindirici xəbərlər alırıq. İndidən deyə bilərəm ki, bu ilin çöl tədqiqat mövsümü əvvəlki illərdən daha uğurlu olacaqdır. Beləliklə, muzeylərimizin arxeoloji fondu yeni və nadir tapıntılar hesabına daha da zənginləşəcəkdir. Müsbət haldır ki, dünyanın bir sıra ölkələrinin arxeoloqları, o cümlədən ABŞ, Fransa, Almaniya, Yaponiya, Cənubi Koreya və Gürcüstan arxeoloqları da Azərbaycan abidələrinin tədqiqinə böyük maraq göstərirlər. Həmin ölkələrin alimlərinin iştirakı ilə fəaliyyət göstərən birgə ekspedisiyalar təbiidir ki, həm də xalqlarımız və dövlətlərimiz arasındakı mədəni-siyasi əlaqələrin daha da möhkəmlənməsinə xidmət edir.

Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun gördüyü işlər barədə çox danışa bilərəm. Amma mən istərdim ki, qarşıda duran vəzifələr barədə daha çox düşünək.

Əminəm ki, bu günkü konfransda dinləyəcəyimiz məruzə və çıxışlar bu cəhətdən hər birimizə çox şey verəcəkdir. Konfransa uğurlar arzulayıram.

Diqqətinizə görə sağ olun!

Сейран Велиев

ПЕРЕМЕЩЕНИЯ ГОРОДОВ АЗЕРБАЙДЖАНА В СРЕДНИЕ ВЕКА

Известно несколько городов Азербайджана, которые в средние века меняли свое местонахождение и сохранились до сих пор. Они следующие.

1. Шемаха. Один из немногих городов Азербайджана, который сейчас располагается там же, где когда-то был основан. Но и ее попробовали один раз перенести на новое место. Такую попытку предпринял Надир-шах. Как сообщает Ханвей, он, захватив Шемаху в мае 1735 г. «приказал жителям, которым удалось пережить его гнев, отправиться на запад от города в Ахсу, где им разрешалось построить новый город; после этого он разрушил местность». Новая Шемаха была основана почти в 20 км от Старой Шемахи. Но вскоре часть шемахинцев вернулась в старый город, но часть осталась на новом месте. В итоге почти 80 лет существовали две Шемахи - Старая Шемаха и Новая Шемаха. И каждая из них претендовала на лидерство в Шемахинском ханстве.

Этот спор был решен после его присоединения к России. В 1820г. было принято решение всех шемахинцев собрать в Старой Шемахе. В результате большая часть жителей Новой Шемахи переехали в Старую Шемаху, и в Азербайджане вновь остался один город с названием Шемаха. А оставшиеся жители Новой Шемахи поселились в располагавшемся поблизости селение Ахсу. На месте Новой Шемахи осталось городище, которое донесло до нас облик городов Азербайджана позднего средневековья. Он был выявлен в процессе археологических работ, произведенных в последние годы доктором исторических наук Гафаром

Джабиевым. А, в общем, пример Шемахи, когда Старый город одержал победу над Новым единичный. Во всех остальных, известных нам случаях, после перемещения города на свое старое место не возвращались.

2. Гянджа. В 1606 г. шах Аббас I разозлился на гянджинцев и основал для них новый город в 7 км от старого и велел назвать его Аббасабадом. Полагают, что здесь имелась крепость, которую в 1588 г. построили турки, и гянджинцы уже стали переезжать сюда. Аббас I лишь ускорил этот процесс. Так или иначе гянджинцы перенесли на новый город название Гянджа. Вообще, этому городу везло на переименования. Но Гянджа в конечном итоге восстанавливала свое наименование.

3. Шамкир. Впервые упоминается историком IXв. Ахмед Баладзори под названием Шамкур, но он уточняет, что этот город считается древним. Археологические исследования, проведенные археологами А.М. Гусейновой и И.Н. Алиевым, показали, что Шамкур возник еще в XVI-XV вв. до н.э. и находился в 15-20 км восточнее современного Шамкира у правого восточного берега реки Шамкир в местности вблизи селения Гараджамирли у станции Шамкир. Как показали археологические раскопки Ильяса Бабаева, он существовал и в V-IV вв. до н.э. По данным Баладзори, Шамкур существовал и во времена арабских завоеваний и некоторое время спустя был разрушен савардитами. В 240 г. хиджры (854г.) арабы его восстановили, но не на прежнем месте, а на другом левом берегу реки Шамкир. Они его назвали Мутаваккилия - в честь тогдашнего халифа. Но народ оставил ему прежнее наименование, несколько изменив его - Шамкир. От этого Шамкира остались развалины. Судя по ним, город находился в 10 км к северо-востоку от современного Шамкира. Раскопки, проведенные здесь в последние годы, показали, что он существовал в VII-XIII вв. В 1223г. Шамкир был взят монголами и полностью разрушен. Затем, наименование Шамкир стало наименованием области и приняло форму Шамхор. В XVIII в. оно закрепилось за названием селения, которое находилось далеко в стороне, как от древнего Шамкура, так и от средневекового Шамкира. Он стал расти только в XIX в., во многом благодаря немцам, основавшим вблизи свое поселение Аннино (Анненфельд). В XXв. последнее стал основой города, получившего название Шамхор, которому вернули наименование Шамкир.

4. Агдам. Впервые упоминается в 1357г. Вместе с тем, его местонахождение всегда имело важное стратегическое значение и являлось воротами в горные области Малого Кавказа. А эти ворота оставаться без контроля не могли. В средние века здесь упоминается, как город Йунан, т.е. «Греческий». Отмечается, что он находится между Бардой и Бейлаганом, в 7 фарсах, т.е. в 50 км, от каждого. Исходя из этого указания, мы определили, что ему соответствует городище Гявур-кала, которое расположено в 18 км к северу-западу от Агдама в селении Бойахмедли.

В 50-60-х годах прошлого века археолог Р.М. Ваидов производил здесь раскопки. Они показали, что это развалины города, который существовал в III-X вв. н.э. и был одним из городов Кавказской Албании. Об этом свидетельствуют обнаруженные в Гявур-кале христианские храмы. Предполагают, что Гявур-кала соответствуют городу Алуэн, который в IV и V вв. был летней резиденцией царей Албании. Указание на X в., как на последний век существования Гявур-калы и Йунана подтверждает отождествление их друг с другом. Виновников смерти города были русы, которые в том же веке разрушили Барду.

Греко-римский географ Страбон сообщает, что у гор вблизи Каспийского моря «энианы же построили в области витиев укрепленный город, который называется Энианой; здесь показывают греческое оружие, медные сосуды и могилы». Эти данные показывают, что город Эниана действительно был основан греками. Возможно, сами энианы - это потомки греческих основателей города и местного населения. Они для соседних народов так и остались греками, которых местное население называло и называет «юнан». Витии - это утии раннего средневековья и современные удины, которые тогда населяли Карабахскую равнину. Таким образом, и Эниана оказывается в пределах Агдамского района.

Исходя из изложенного, можно полагать, что Агдам был основан в античные времена. Впоследствии оно было заселено местным населением, но для соседей они оставались греками. Отсюда и название -вначале Эниана. Он контролировал «ворота» в Малый Кавказа до III в. н.э. Затем, его жители переехали и в местности Гявур-кала основали город, который стали именовать Алуэн или Йунан - в память об основателях города. Этот город, видимо, оставался христианским городом. Поэтому соседи-мусульмане называли его также Гявур-кала (Крепость неверных). Это название осталось и за названием городища. После X в. жители Йунана переселились в какую-то другую местность, и, в конце концов, в современный Агдам.

5. Сальяны. Гидроархеологические раскопки, которые проходили под руководством археолога Виктора Квачидзе, выявили 3 городища, которые постепенно сменяли друг друга. Первым было городище Бяндован II у мыса Бяндован. Город, который здесь находился, в средневековых источниках называется Мугань. Здесь городская жизнь бурлила в IX-XII вв. Следующим по времени является городище Бяндован I, находящийся южнее мыса Бяндован. Он просуществовал в XII-XIII вв. и упоминается, как город Гуштасфи. А наиболее молодым является городище Гырхчирах севернее города Сальяны. Оно процветало в XIV в. под названием Махсудабад.

На всех упомянутых городищах и вокруг них археологические исследования выявили следы активной хозяйственной деятельности и развитости ремесел. Все они и жизнь самих горожан требовало немало

пресной воды. К тому же в то время вокруг городов сильно развивалось и чалтыководство (рисоводство). А требования, предъявляемые рисом к пресной воде, делало и тех гуштафийцев, кто занимался в селениях чалтыководством, сильно зависимым от пресной воды из рек и оросительных систем. Поэтому все они во время своего функционирования в качестве городов находились в устье реки Кура, и большая зависимость от пресной воды, вынуждало их в буквальном смысле «двигаться» за Курой, точнее за его нижнем течении.

Изменения же местонахождения устья Куры во многом вызывались изменениями уровня Каспийского моря. Составленный на основании многочисленных данных ход колебаний уровня Каспия выявил существование ритмов продолжительностью в 200-250 лет. Один из очередных максимумов уровня Каспия фиксируется в Хв., после чего он падает и в ХПв. достигает очередного минимума. Затем уровень вновь поднимается и следующего максимума достигает в начале ХІVв., а минимума - в конце ХVІ в.

Сопоставление времени существования упомянутых городов с миграцией устья Куры и уровнем Каспия в это время позволяет выявить четкую зависимость расположения этих городов от изменения гидрологических условий. Когда функционировал город Мугань, то здесь, у мыса Бяндован, располагалось устье Куры, а уровень Каспия был очень низким. В ХІІ в. Каспий стал поднимать свой уровень и затоплять Мугань, а Кура - отходить от города и формировать новую дельту в 20 км южнее старой.

И жители Мугань стали покидать свой город и в новой дельте строить новый город Гуштасфи. Исследования показали, что в нем жили в ХІІ—ХІІІ вв. Тот факт, что в ХІІ в. функционировали оба Бяндована, говорит о том, что переселение осуществлялось поэтапно. Вероятнее всего, тогда дельта Куры охватывало оба города. Переселение продолжалось до рубежа ХІІ-ХІІІ вв., когда, по археологическим данным, жизнь в Мугани прекратилась, и население полностью сосредоточилось в Гуштасфи.

Гуштасфи просуществовал недолго. Процесс поднятия уровня Каспия продолжался весь ХІІІ в. Хотя Гуштасфи находился выше Мугани, но к концу этого века, и он был затоплен. Тогда под воду ушла вся приморская равнина шириной до 30км. И Гуштасфи, как ранее Мугань, был перенесен к новому берегу Каспия у нового устья Куры, а новый город получил название Махмудабад. Здесь жизнь бурлила в ХІІІ-ХVІ вв. Постепенный отход от него морского берега во время последующего падения уровня Каспия способствовал запустению и города Махмудабада. И жители этого города во второй половине ХVІІІв. были переселены к новому порту на Куре, в той части ее нижнего течения, до которой могли подниматься морские суда. Он

получил название Сальяны. Таким образом, археологические исследования четко показали, что история городов Мугань, Гуштасфи, Махмудабад и Сальяны - это история одного города - Сальяны.

Нет сомнения, что в Азербайджане городов, которые меняли свое местонахождение было больше. Так, относительно недавно - всего несколько веков назад довольно значительными были такие города, как Габала, Шабрань и Ареш. Известно, что выходцем из Ареша был отец великого Физули, который переехал в Ирак. Но вряд ли все жители этого города мигрировали так далеко. Необходимы дальнейшие исторические и археологические изыскания по Арешу и другим городам.

Севда Гусейнова

РОЛЬ ПРИРОДНЫХ ФАКТОРОВ В ИСТОРИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ ПОЗДНЕГО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ

Анализируя ход исторических событий, видим, что исторический процесс, в том числе и процесс урбанизации, полон взлетов и падений: прогресса, застоя и регресса; причем за регрессом, упадком, непременно следует прогресс.

Так, конец XIII-XIV вв. в истории Азербайджана характеризуется упадком в экономической и культурной жизни государств, расположенных на территории Азербайджана. Историки считают такое положение дел результатом нашествия монголо-татар. Но в сообщениях источников имеются и другие интересные факты.

Так, по сообщению исторических источников, во II половине XIII в. мощные землетрясения произошли на территории нынешней Турции, Палестины, Египта погибло огромное количество народа. В 1271 г. На Дамаск обрушился страшный сель, унесший много жизней, а в 695 г. х. (1295-1296 гг.) во многих странах, особенно в Египте и Сирии, случилась засуха. «Начался голод, а вслед за ним разразилась эпидемия чумы. Ежедневно в Каире умирало около 1500 человек. Эпидемия поразила также Ливию, Йемен и весь Аравийский полуостров. Здесь из каждых ста человек умирало 80.» Все эти несчастья сопровождались появлением хвостатых комет.

В 749 г. х. (1348-1349 гг.) знаменитом «множеством пороков, разложением и коррупцией в Египте, Сирии и на всей земле», случилась чума, «подобно которой в эпоху Ислама не было». Началась чума во владениях Великого Каана, которым был в то время Тоган-Тимур (1332-1370 гг.) и распространилась по всей Юго-восточной Азии, мусульманскому Востоку и

таким европейским странам, как Испания, Франция и др. Погибали люди, лошади, скот, птица и др.

Погиб сам Каан и шестеро его детей. В течение 3-х месяцев умерло 16 владык. Опустели страны, города, острова, корабли и др.

Источники сообщают, что эта эпидемия чумы свирепствовала среди населения Земли в течение 15 лет.

Если добавить к этому разрушительные землетрясения, засуху, - то получим достаточно полную картину эпохи.

В небе происходили аномальные явления. В августе-сентябре 1339 г. в Сирии с грохотом с неба упала звезда. От нее загорелись поля, деревья и жилища. В 772 г. х. над Халебом (Сирия) в небе появился огненный шар. Хвостатые кометы появлялись в небе над Египтом и Сирией.

Что касается государств Азербайджана, то их не обошли мировые проблемы. Чума разразилась в городе Тебризе. Подробно источники не распространяются на эту тему.

В XIV в. сильно поднялся уровень Каспийского моря и затопил прибрежные города и поселения. Была затоплена значительная часть Баку «Ичери Шехер». Во время археологических раскопок на восточном склоне бакинской крепости на глубине 1,05 - 1,55 м. был обнаружен слой морских отложений. Полузатопленные городища Бяндован I и II также свидетельствуют о значительном подъеме Каспия.

В XV в. несчастья продолжались. Эпидемия чумы вновь разразилась во многих мусульманских и христианских странах. В 892 г. Хиджры эпидемия чумы добралась до Тебриза. Наряду с эпидемией чумы во многих странах свирепствовала также эпидемия холеры. Мощные разрушительные землетрясения, страшные сели в Мекке, сильный град, засуха характеризуют картину XV в.

Однако, несмотря на нелицеприятную общую картину эпохи, некоторые страны мира, среди которых было и государство Ширваншахов, переживают эпоху подъема. Город Баку, куда была перенесена столица государства, застраивался. В этот период в г. Баку был построен дворцовый комплекс и другие сооружения. Строились и укреплялись оборонительные сооружения в Баку и на Апшеронском полуострове.

Но в небе происходили аномальные явления - огромный венец из яркого света на Солнце: косматые кометы, падающие звезды. Эти явления продолжались и в XVI и XVII веках.

Необходимо отметить, что обстановка в XVI - XVII вв. значительно улучшилась. Правда, землетрясения и сели периодически уносили жизни множества людей, но прекратились эпидемии, засухи и пр. Следы сильных землетрясений в XVII в. были зафиксированы в «Ичери Шехер» г. Баку во время археологических раскопок.

В результате хотим отметить, что природный фактор всегда имел мощное влияние на социально-экономическую и культурную жизнь народов и государств мира.

Könül Əsədli

AĞSU RAYONUNUN BƏZİ TOPONİMLƏRİNİN MƏNŞƏYİNƏ DAİR

Məlumdur ki, hər hansı bir ölkənin, yaxud müəyyən ərazinin coğrafi adlarının məcmuunu həmin ölkənin və ya ərazinin toponimiyası adlanır. Toponimiya, onu yaradan xalqın tarixini xeyli dərəcədə əks etdirir, çünki toponimlərin bir çoxu ictimai-siyasi hadisələrlə əlaqədar əmələ gəlmiş, bir hissəsi isə etnonimlərdən yaranmışdır. Toponimlər çox əsrlər, bəzən min illərlə qalır, bəzən onu yaradan xalqdan da çox yaşayır. Ağsu rayonunun toponimika sferasında da xalqımızın çoxəsrlik toponimlərini əks etdirən bir çox faktlara rast gəlmək mümkündür. Şamaxıdan 37 km aralıda Ağsu çayının sahilində yerləşən Ağsu şəhəri zəngin tarixi keçmişimizin müxtəlif mərhələlərində baş vermiş hadisələrin və bir çox tarixi dövrlərlə bağlı mühüm ictimai - iqtisadi, sosial - mədəni proseslərin məkanı olmuşdur. Aparılan tədqiqatlar sübut edir ki, öz xarakterinə görə rəngarəng və maraqlı toponimlərlə zəngin olan Ağsu rayonunun toponimikası nəinki Azərbaycan xalqı üçün, bütövlükdə türk etnik-mədəni mühiti üçün etnik-psixoloji əhəmiyyətə malik olmuş və milli-mənəvi dəyərlər prizmasından yanaşılması zəruri olan tədqiqat obyektidir. Onların əksəriyyəti orta əsrlər dövrünün səciyyəvi xüsusiyyətlərini və cəhətlərini özündə əks etdirir.

Şəhərin adı ərazisindən keçən "Ağsuçay"ın adı ilə bağlıdır. Deyilənə görə çay öz mənbəyini qarlı dağlardan gətirdüyü üçün «təmiz su, şəffaf su» mənasını verən «Ağsu» sözü ilə adlanır.

VII əsrin ortalarından etibarən Azərbaycan ərazisi ərəb xilafəti tərəfindən işğal edildikdən sonra, burada aparılan ərəbləşdirmə siyasəti baş tutmasa da, hər halda toponimiyada müəyyən iz qoydu. Bu dövrdə Ağsu rayonu ərazisində Ərəbcəbirli, Ərəbşalbaş, Ərəbşahverdi tayfalarının məskunlaşması haqqında bəzi məlumatlara rast gəlmək olar. Ağsu rayonunda Ərəbuşağı, Ərəbmehdibəy və Ərəbsarvan kəndləri ərəb etnotoponimlərini əks etdirən toponimik faktdır.

Qaraqoyunlu kəndi-Azərbaycan xalqının təşəkkülündə mühüm rol oynamış Qaraqoyunlu tayfalarının adı ilə bağlıdır. Qaraqoyunlu kəndi ilə qonşu olan Pırhəsənli kəndi-Qaraqoyunlu dövlətinin təşəkkülündə və hərbi-siyasi həyatında mühüm rol oynamış məşhur Qaraqoyunlu əmiri Pırhəsənin adı ilə bağlıdır. Ehtimal ki, bu kəndlərin adlarında tarixi və etimoloji cəhətdən müəyyən bir bağlılıq vardır. Göründüyü kimi coğrafi obyektə heç vaxt səbəbsiz və təsadüfi olaraq ad verilmir. Mənasız, göydəndüşmə toponim ola bilməz.

Çaparlı kəndi - Çapar poçt atının saxlandığı yer mənasındadır.

Qəşəd - Kənd Ağsu şəhərindən şərqə uzanan Ləngəbiz dağ silsiləsinin yamacında yerləşir. Dağın kəndə düşən hissəsi qaş formasında olduğu üçün kənd Qaş adlandırılmışdır. Fikrimizcə, Qaş sözü Qəşəd kəndinin qədim adının transformasiya olunmuş variantıdır.

Padar və Padarqışlaq kəndləri - Ağsu ərazisinin toponimikasında özünə yer alan padar toponiminin izahı anlaşıqlı və sadədir. Əsasən Şirvan bölgəsində məskunlaşmış və etnoqrafik qruplar sırasına daxil olan padarlar etnik mənşələrinə görə türk mənşəlidirlər.

Maşhadqanlı, Hacıuşağı və Axundlu kəndlərinin adları dini xarakterli toponimlərdir. Təəssüf ki, onların ümumi mənzərəsini təsvir etmək, obyektiv fikir irəli sürmək və ətraflı analiz edərək tədqiqata cəlb etmək mümkün olmamışdır.

Ağsu rayonunda şəxs adlarından əmələ gələn yer adları xalq etimologiyasına söykənir. Sözsüz ki, bəzən əfsanə və rəvayətlərə söykənən bu toponimlərin açılışı bir çox hallarda elmi həqiqətdən uzaq olur. Buna misal olaraq Daşdəmirbəyli, Ağalarbəyli, Qiyaslı, Rəhimli, Xəlilli, Abasxanlı və Cəfərli kəndlərini göstərmək olar:

Daşdəmirbəyli - Kənd əhalisinin verdiyi məlumatlara görə buralarda əsilli, nəsilli kökdən olan, cəsurluğu və qoçaqlığı ilə seçilən Daşdəmir bəy zalıma divan tutar, yoxsula arxa durardı. Ehtimal ki, kənd Daşdəmir bəyin adı ilə bağlıdır.

Ağalarbəyli - Eyni ilə Daşdəmir bəy kimi mərdanə mübarizliyi və cəngavərliyi ilə seçilən, ağıllı və tədbirli əfsanəvi Ağalar bəyin adı ilə bağlıdır.

Aparılan tədqiqatlara baxmayaraq, Ağsu rayonunun toponimik fonunu tam təsvir etmək üçün tədqiq olunan toponimlər kifayət deyildir. Tarixi tədqiqat üçün Ağsu rayonunda qiymətli, olduqca maraqlı və zəngin, xeyli sayda toponimlər vardır ki, təəssüf ki, hələlik onların araşdırılması mümkün olmamışdır.

Dürdanə Qədirova

SON ORTA ƏSRLƏRDƏ ŞƏHƏR SƏNƏTKARLIĞININ İNKİŞAFI

Son orta əsrlərdə şəhər sənətkarlığının inkişafı öz mürəkkəbliyi ilə səciyyələnir. Belə ki, Şah Abbasın hakimiyyəti dövründə baş vermiş mütərəqqi dəyişikliklər son nəticədə siyasi, sosial və iqtisadi sabitliyin bərqərar olması üçün şərait yaradır. Məhz, bu sabitlik sənətkarlığın inkişafı üçün münbit zəmin yaradır. İlk mərhələdə daha çox Arazdan cənubda yerləşən şəhərlərin sənətkarlığı dirçəlməyə başlayır. XVII əsrə aid keramika, xalça, bədii metal, daş-oyma sənətkarlığı mərkəzləri dirçələrək yüksək səviyyəli bədii məmulat istehsal etməyə başlayırlar.

Səfəvilər hakimiyyətinin süqutundan sonra dövlətin siyasi həyatında bərqərar olmuş feodal pərakəndəlik ilk mərhələdə şəhər sənətkarlığının inkişafına

zərbə vurmuşdur. Belə ki, qədim sənətkarlıq mərkəzləri müxtəlif xanlıqların ərazilərində olduqlarından və bu xanlıqlar arasında mədəni - sosial əlaqələrin və mədəni mübadilənin kəsilməsi nəticəsində mədəni ənənələrin bir regiondan digərinə ötürülməsi məhdudlaşır. Bu proses bütövlükdə şəhər sənətkarlığının inkişafına mənfi təsir göstərir. Əsrlərlə formalaşmış və cilalanmış bədii ənənələr siyasi sərhədləri aşma bilməyərək yerlərdə sənətkarlığın bayağılaşmasına gətirib çıxarır. Bu sənətkarlıq tənəzzülü prosesinin mənfi cəhətləri ilə bərabər müsbət bir cəhəti də nəzərə çarpır. Belə ki, mərkəzləşmiş dövlətin mədəni mərkəzlərindən təcrid olunmuş yerli sənətkarlar tədricən öz yerli bədii ənənələrini inkişaf etdirməyə müvəffəq olurlar. Bu da öz növbəsində son orta əsrlər şəhər sənətkarlığında regional xüsusiyyətlərin çiçəklənməsinə şərait yaradır. Tədricən yeni mədəniyyət və sənətkarlıq mərkəzləri və məktəbləri formalaşmağa başlayır. Bunların sırasında xalçalıq mərkəzləri kimi Şirvan, Quba, Bakı, Gəncə, Qazax, Qarabağ, Təbriz, bədii - keramika iri sənətkarlıq mərkəzləri kimi Bakı, Gəncə, Şamaxı, Təbriz, Ərdəbil, Marağa, bədii - metal istehsal edən sənətkarlıq mərkəzləri kimi isə Lahıc və s. qeyd etmək olar.

Qacarlar sülaləsinin hakimiyyətə gəlməsi ilə əlaqədar dövətdə baş verən inteqrasiya prosesləri şəhər sənətkarlığının yeni səviyyədə dirçəlməsi üçün şərait yaradır. Dövlətin mərkəzi hakimiyyət altında birləşməsi ötən əsrdə əldə olunmuş regional bədii ənənələrin sənətkarlıq mərkəzləri arasında mübadiləsi üçün əlverişli şərait yaradır. Bu vaxt aparılan geniş tikinti və quruculuq işləri müxtəlif növ sənətkarlıq məmulatına tələbatı artırır. Saray sənətkarlığı ilə xalq sənətkarlığı arasında gedən inteqrasiya prosesləri son nəticədə sənətkarlığın hər iki istiqamətinin inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır. Ayrı - ayrı istedadlı şəhər sənətkarlarının saraylara dəvət olunması və sarayların sifarişlərinin yerinə yetirməsi xalq sənətkarlığının professionallaşmasına və saray sənətkarlığı səviyyəsinədək ucaltmasına şərait yaradır. Beləliklə də xalq və saray sənətkarlığı arasında gedən mübadilə prosesləri təsir, əks təsir prinsipi üzərində formalaşaraq saray sənətkarlığının da xalq sənətkarlığına təsirini və onun bədii - estetik səviyyəsinin yüksəldilməsinə gətirib çıxarır. Bu prosesin ən əhəmiyyətli mərhələsi XIX əsrin ikinci yarısında nəzərə çarpır. Məhz, bu dövrdə ayrı - ayrı sənətkarlıq sahələrinin inkişafında ixtisaslaşmalar meydana gələrək son nəticədə sənətkarlıq növləri daxilində müxtəlif janrların meydana gəlməsinə təkan vermişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu dövrdə bütövlükdə ticarətin inkişafının sənətkarlığın inkişafına da təsiri olmuşdur. Belə ki, Azərbaycanın iri şəhərlərinin Yaxın, Orta və Uzaq Şərqi regionları ilə ticarət mübadiləsi bədii ənənələrin sərbəst sərhədləri aşmasını və yerli sənətkarlıq mərkəzlərini digər müsəlman xalqların əldə etdiyi bədii ənənələri ilə qidalandırılması nəticəsində şəhər sənətkarlığı özünün ən yüksək çiçəklənmə mərhələsinə yəşəyir.

Son orta əsrlərdə şəhər sənətkarlığının inkişaf proseslərinin və nəəliyyətlərinin izlənməsi belə bir qənaətə gəlmək imkanı verir ki, Azərbaycanda

şəhər sənətkarlığı daima inteqrasiya və mübadilə prosesləri nəticəsində inkişaf etmişdir, yerli sənətkarların məmullatı isə nəinki Azərbaycan o cümlədən, qonşu xalqların mədəni - bədii ənənələrini özündə birləşdirərək daha yüksək bədii keyfiyyətlər əldə etmişdir.

***Elm və Təhsil Mərkəzi «Təfəkkür» Universitetinin professoru
Cümşüd Nuriyevin çıxışı***

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Ağsu ictimaiyyəti adından çıxış etmək üçün mənə söz verdiyinizə görə minnətdarlığımı bildirirəm. Bu mənim üçün böyük şərəfdir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev demişdir: «tarixi olduğu kimi öyrənmək və gələcək nəsilə çatdırmaq bizim borcumuzdur». Ulu Öndərin bu tövsiyyəsini özünə leytmotiv seçən Ağsu arxeoloji ekspedisiyası qısa müddət ərzində böyük işlər görmüşdür. Arxeoloq Qafar Cəbiyevin rəhbərlik etdiyi ekspedisiya 2010-cu ilin mart ayından başlayaraq Ağsu şəhəri (Yeni Şamaxı) xarabalıqlarında kifayət qədər geniş ərazidə çox maraqlı tədqiqatlar aparmağa müvəffəq olmuşlar. Qazıntı aparılan ərazidə heç bir sosial şəraitin olmamasına baxmayaraq istər soyuq və yağışlı havalarda, istərsə də olduqca isti yay günlərində əsl qəhrəmanlıq göstərərək, sözün həqiqi mənasında özlərini elm yolunda «fəda» etmişlər.

Sevindirici haldır ki, bu elm «fədailərinin» fəaliyyəti nəticəsində çox mühüm tapıntılar tarixi «şahidə» çevrilmişlər. Həmin tapıntılarla əlaqədar konfransdan öncə baxdığımız sərgidə ətraflı məlumat verildiyi üçün, onlar barədə danışmayacağam. Arxeoloji ekspedisiyanın əldə etdiyi tarixi faktların siyasi tərəfinə qısaca toxunmaq istərdim.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti möhtərəm cənab İlham Əliyevin xüsusi qayğısı və göstərişi əsasında həyata keçirilən arxeoloji qazıntılar, ermənilərin Qafqazda aborigen xalq olduqları barədəki miflərini puça çıxardır. Belə ki, ölkə ərazisinin bütün regionlarını əhatə edən həmin qazıntılar zamanı erməni tarixi ilə bağlı heç bir tarixi dəlil tapılmamışdır. Halbuki Ağsu ekspedisiyasının qazıntılar zamanı tapdığı sikkələri erməni alimi H.Petrosyanın «dahiyənə kəşfi» olan saxta Tiqranakertin adı altında internetə yerləşdirmişdilər. Lakin bizim alimlərin çıxışlarından sonra həmin məlumatları yığışdırıldı. Bu elə böyük siyasi qələbəyə bir nümunədir.

Qeyd etmək istərdim ki, ekspedisiyanın üzvləri qısa müddət ərzində «MİRAS» Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi ilə birlikdə Ağsu qazıntılarına həsr olunmuş iki kitab buraxmışlar. Bu kitabların ikincisi bu gün bizlərə təqdim olundu. Onların bu gərəkli fəaliyyətini xüsusi dəyərləndirir, qarşısında baş əyir, ekspedisiyanın bütün üzvləri, əsasən də hər cür əzab-əziyyətə qatlaşan kişi dəyanətli zərif xanımların qarşısında baş əyir və Ağsu camaatı adından onlara minnətdarlığımızı çatdırmağı özümə borc bilirəm.

Sizin etdikləriniz yalnız Ağsu barədəki tarixi həqiqətləri üzə çıxartmır, eyni zamanda tarixin yazılmamış ağ səhifələrinin doldurulmasına xidmət edir. Bu işdə Sizlərə maddi və mənəvi dəstək verən hər kəsə təşəkkürlərimizi bildirirəm. Sağ olun!

*Emine Torgan,
Recep Karadağ,
Qafar Cəbiyev,
Fariz Xəlilli*

AĞSU QAZINTILARINDA BOYAQÇILIQ SƏNƏTİ İLƏ BAĞLI TAPINTILAR

TMF, Türk Mədəniyyət Fondu, Təbii Boyaq Araşdırmaları və İnkişafı Laboratoriyası, 34775, Yukarı Dudullu-Ümraniye-İstanbul, Türkiyə.

AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu Ağsu arxeoloji ekspedisiyası.

Xülasə

Bu tədqiqatda orta əsr Ağsu şəhərində arxeoloji qazıntılar zamanı aşkar olunan boyaq dükanı (III qazıntı sahəsi, 8b kvadratı) və bir həyətdən (III qazıntı sahəsi 3b kvadratı) götürülən torpaq içərisindəki və saxsı küp üzərindəki boyaq nümunələrinin tərs fazalı yüksək effektiv maye xromatoqrafiyası (RP-HPLC-DAD) ilə kalitativ analizləri aparıldı. Nümunələr HCl/metanol/su (2:1:1; v/v/v) ilə hidroliz edildi. Nümunələrin HPLC analiz nəticələrindən iki örnəkdə alizarin, digər iki örnəkdə isə həm alizarin, həm də purpurin olduğu müəyyən edildi.

1. Giriş

Təbiətdəki mənbələrdən istifadə edərək boyaq istehsalı tarixin çox qədim dövrlərindən məlumdur [1]. Tərkibində boyaq maddəsi olan bitkilərin sayı çoxdur. Boyaq maddəsi bu bitkilərin kök, qabıq, yarpaq, çiçək, meyvə və toxumlarında olur. Boyaq maddələrinin ən önəmlilərindən biri boyaqotu/kökboya/marena (*Rubia tinctorum* L.) bitkisindən əldə edilən antrakinonlardan alizarindir [2]. *Rubia* növləri; antrakinonlar, naftokinonlar, naftohidrokinonlar və tərkibində bunların glikozidləri olan kinonik birləşmələrdir [3-6]. Antrakinonlar *Rubia tinctorum* L.-in köklərindədir [1, 7-9]. Bu antrakinonların ən önəmlilərindən biri alizarindir [1]. Təbii alizarin alkalilərə və asidə bağlı olaraq müxtəlif rənglərdə görünür. Güclü bir alkalidə bənövşəyi-mavi, sulu bir alkalidə bənövşəyi-qırmızı və güclü bir asiddə sarımtıl-qırmızı bir rəng verərək ortaya çıxır [8]. Boyaqotunun köklərində olan antrakinonlar qədim dövrlərdən XIX əsrin sonlarına qədər həm parçaların

boyanmasında [7], həm də piqment kimi divar boyları və tablolarında istifadə edilmişdir [10].

Boyaq maddələrinin tanınmasında bəzi analitik üsullardan istifadə edilmişdir. Bunlar qaz xromatoqrafiyası, kütlə spektrometri, UV-visible spektrometri, nazik təbəqə xromatoqrafiyası və yüksək effektiv maye xromatoqrafiyasıdır [11]. Tərs fazalı yüksək effektiv maye xromatoqrafiyası (RP-HPLC-DAD) təbii üzvi maddələrin analizlərində yaxşı nəticələr verir [11,12].

2. Təcrübi

2.1. HPLC ləvazimatı

Xromatoqrafik tədqiqat üçün Agilent 1200 seriyalı HPLC sistemi (Agilent Technologies, Hewlett-Packard, Germany) istifadə edildi. G1322ADegasser, G1311AQuat pump, G1329Autosample, G13166 TCC, G1315D Diode Array Detector. PDA detection is performed by scanning from 191 to 799 nm with a resolution of 2 nm və xromatoqrafik piklər 255, 268, 276, 350, 491, 520, 580 və 620 nm. Kolon: A Nova Pak C18 analitik kolon (3,9 x 150 mm, 4 um, Part No WAT 086344, Waters). Kolonun və ön kolonun istiliyi 30° C. Hidrolizlənmiş nümunələrin xromatoqrafik ayırımı üçün iki həlledici sistem istifadə edildi. Həlledici A: H2O - 0,1 % TFA və həlledici B: CH3CN - 0,1 % TFA. Axın sürəti 0,5 ml/dk (I Cədvəl).

2.2. HPLC Analizi

Xromatoqrafik analiz üçün nümunələrin ağırlıqları ölçüldü. Hər bir nümunəyə 400 ul %37 HCl: CH3OH: H2O (2:1:1; v/v/v) həlledicisi qoyuldu. 100°C-lik su vannasında 8 dəqiqə boyunca üzvi boyalar hidrolizləndi. Nümunələr 65°C-in altında azot qazından quruluğa qədər uçuruldu. Quru nümunələr CH3OH: H2O (2:1; v/v) ilə 400 uldә həll edildi. Bütün nümunələr santrifüj edildi. Santrifüj işi 4000 rpm/25°C/10i davam etdi.

Xromatoqram və spektrumlar I-X tablolarında göstərilir.

3. NƏTİCƏ VƏ MÜZAKİRƏ

Bu tədqiqatda hər bir nümunənin analizi tərs fazalı yüksək effektiv maye xromatoqrafiyasında aparıldı. Analizin sonunda nümunələrdəki boyaq maddələri standart maddələrlə qarşılaşdırıldı. Ağsu, 2010-cu il, 8b kvadratı, torpaq və Ağsu, 2010-cu il, 8b kvadratı, boyaq küpü nümunələrində alizarin və purpurin, Ağsu, 2010-cu il, 3b kvadratı, torpaq və Ağsu, 2010-cu il, 8b kvadratı, boyaq küpü nümunələrində alizarin boyaq maddələri tapıldı. Aşkar edilən boyaq maddələrinə görə nümunələrin mənbəsinin *Rubia tinctorum* L. olduğu müəyyən edildi (II Cədvəl).

Minnətdarlıq: Göstərdiyi dəstəyə görə Türk Kültür Fonduna və Armagana dərin minnətdarlığımızı bildiririk (<http://www.turkishculturalfoundation.org>).

Zaman (dakika)	Akış hızı (ml/dakika)	H ₂ O-0,1%TFA (v/v)	CH ₃ CN-0,1% TFA (v/v)
0.0	0.5	95	5
1.0	0.5	95	5
20	0.5	70	30
25	0.5	40	60
28	0.5	40	60
33	0.5	5	95
35	0.5	5	95
40	0.5	95	5
45	0.5	95	5

I cədvəl. Gradient elution qiymətləri.

Schedule 1: HPLC analysis is performed using the following gradient elution

Nomination	Sample	Sample colour	Dyestuffs	Dyestuff source
Subsoil, square 8 b, Agsu, 2010	Subsoil	Red	Alizarin Purpurin	<i>Rubia tinctorum L.</i>
Dyeing vessel, square 3 b, Agsu, 2010	Pottery	Red	Alizarin	<i>Rubia tinctorum L.</i>
Subsoil, square 3 b, Agsu, 2010	Subsoil	Brown	Alizarin	<i>Rubia tinctorum L.</i>
Subsoil, square 8 b, Agsu, 2010	Pottery	Red	Alizarin Purpurin	<i>Rubia tinctorum L.</i>

II cədvəl. Ağsu, 2010-cu il, 8b və 3b kvadratlarında tapılmış torpaq və boyaq küpü nümunələrindəki boyaq maddələri.

Table 2. Dyestuffs in subsoil and dyeing vessel samples discovered from squares 8b and 3 b. 2010, Agsu.

AĞSU ŞƏHƏR YERİNDƏ APARILAN ARXEOLoji QAZINTILARA İCTİMAİ MARAQ

Aliyə Qurbanova

Gənclərin Ağsu qazıntılarına marağı

"İrəli" İctimai Birliyi Tarix Mərkəzinin məqsədi gəncləri xalqımıza məxsus öz qədim sivilizasiya və mədəniyyətə malik tarixlə tanış etmək, onları maarifləndirməkdir. Bu məqsədlə Mərkəz yay aylarında Azərbaycanın müxtəlif yerlərində arxeoloji düşərgələr təşkil edir.

Tarix Mərkəzinin yaradılmasının başlıca məqsədi Azərbaycan tarixinə diqqətin az olmasından və tarixi materialların pərəkəndəliyindən irəli gəlir. Bildiyimiz kimi, çox qədim və zəngin bir tarixə malik olsaq da Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrləri lazımınca öyrənilmişdir. Buna görə də tariximizin tez-tez təhrif olunması ilə rastlaşırıq və bəzi qüvvələr dünya ictimaiyyətində Azərbaycan və onun tarixi barədə məlumatlılığın yaranmasına imkan yaradır. Elektron rabitə və informasiya əsərində yaşasaq da, bəzən Azərbaycan tarixi barədə kifayət qədər məlumat almaq mümkün olmur. Bəzən də mövcud olan internet səhifələri qeyri-dəqiq və qərəzli məlumatları əks etdirir. Bütün bunları nəzərə alaraq bir neçə gənc "İrəli" İctimai Birliyi Tarix Mərkəzinin nəzdində tarixi layihələrin reallaşmasına çalışmaq üçün belə bir Mərkəzin yaradılması təşəbbüsünü irəli sürmüşdür. Maraqlı layihələrdən biri Azərbaycanda Tarix portalının yaradılmasıdır. "İrəli" İctimai Birliyinin dəstəyi ilə hazırda bu layihənin həyata keçirilməsi işləri davam edir.

Arxeoloji düşərgə layihəsi Tarix Mərkəzinin əsas layihələrindəndir. Bu layihənin məqsədi tarixlə qiymətli tanışlıq və ya nəzəriyyədən yorulmuş, tarixlə əyani tanışlığın marağında olan gəncləri bir araya gətirməkdir. Eyni zamanda gənclərdə arxeologiyaya marağı artırmaq, həmin regionun tarixi ilə məlumatlandırmaq və tarixi abidələrimizlə tanış etməkdir. Arxeoloji düşərgə layihəsi ilk illərdən gənclərimizdə tarixə böyük maraq yaratdı. Bu cür düşərgələr 3 istiqamətdə oldu: Goranboy, Ordubad və Ağcabədi. Gənclər Naxçıvan bölgəsinin tarixi yerləri və memarlıq abidələri ilə yaxından tanış olmuş, AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu Xaraba-Gilan arxeoloji ekspedisiyasının tərkibinə qatılaraq birinci dəstə (rəhbər Bəhlul İbrahimi) Sumbatan, ikinci dəstə isə (rəhbər professor Qüdrət İsmayılzadə) Rəsul dərəsi yaşayış yerlərində aparılan arxeoloji qazıntılarda yaxından iştirak etmişlər. Arxeoloji qrup (rəhbər Aliyə Qurbanova) vətən tarixinə, arxeologiyaya, etnoqrafiyaya və memarlığa marağı olan gənclərdən könüllülük prinsipi əsasında təşkil olunmuşdur. Gənclərin abidələrin tədqiqində bilavasitə iştirakı həm onlarda arxeologiya elminə maraq oyadılmasında, həm də abidələrimizin təbliği və qorunmasında böyük əhəmiyyəti vardır.

Гәңләр археоложи тәдқиқат yerində. Youth in archaeological site

Tarix Mərkəzi bu il orta əsr Ağsu şəhərində aparılan arxeoloji qazıntıların əhəmiyyətini və Azərbaycanın ən böyük son orta əsr şəhərlərindən birinin açılmasını nəzərə alaraq "Miras" Mədəni İrsin öyrənilməsinə kömək İctimai Birliyi ilə birlikdə Ağsuya arxeoloji səfər təşkil etməyi qərarlaşdırmışdır. Ekspedisiya rəisi professor Qafar Cəbiyev və rəis müavini Fariz Xəlilli Ağsu şəhərinin girəcəyindəki Heydər Əliyev seyrangahında gəncləri qarşıladılar. Əvvəlcə qazıntı haqqında ilkin məlumat alan gənclər sonra Orta əsr Ağsu şəhərinə ekskursiya etdilər. Bir sıra arxeoloji düşərgələrdə olan bu gəncləri şəhər qazıntısı çox heyrətləndirdi. Gənclər heyranlıqla baxır, suallar verirdilər. Buradakı XVIII əsrə aid hamam, qala divarı, emalətxana qalıqları, su təchizatı və kanalizasiya şəbəkəsi, təndirlər və hovuzlar yaddaqalan maraqlı tapıntılardır. Təəccüblü və sevindirici xəbər şəhər qazıntısının üzəri örtüləcək və muzey kimi fəaliyyət göstərəcəyi haqqında məlumat idi. Belə ki, binalar, tapıntılar eroziyaya uğramayacaq, dağılmayacaq, gələcək nəsillər də rahat-rahat gəlib onu izləyəcəklər.

Orta əsr Ağsu şəhərinə ekskursiya başa çatdıqdan sonra ekspedisiya rəhbərliyi bizi bazaya dəvət etdi (arxeoloji düşərgədə olmayan gənclərə baza sözü qərribə səslənirdi). Tarixçi gənclər arxeoloji tədqiqatlar zamanı aşkar olunan materialların bir yerə toplandığı obyektə - bazaya çatdılar. Gənclər orada e.ə. IV-I əsrlərə aid Nərgizava abidəsindən aşkar olunmuş küpləri də gördülər, sınıq küpləri birləşdirən bərpacı qrupla tanış oldular. İtalyan bərpacısı, professor Luigi Skrinzinin gənclərə Azərbaycan dilində "salam, necəsiz" deməsi hamını heyrətləndirdi. Nəhərdən sonra maraqlı diskussiyalar oldu. Ekspedisiya rəisi, tarix elmləri doktoru Qafar Cəbiyev, ekspedisiya üzvləri, Luigi Skrinzi gənclərə Ağsunun tarixi haqqında maraqlı məlumat verir, qazıntıların əhəmiyyətindən danışır, onların mədəni irs və turizmə münasibətini öyrənirdilər.

Gənclər buradan XIV əsrin maraqlı xatirə tikililərindən biri olan Şeyx Dursun türbəsinə yola düşdülər. Türbə və onun tarixçəsi ilə yaxından tanış oldular. Burada Padar Əhmədin oğlu Şeyx Dursun adlı sufünün dəfn edildiyi türbənin üzərindəki kitabədə qeyd olunmuşdu.

Türbəni ziyarət etdikdən sonra gənclər Fariz Xəlillinin tərtibatı ilə hazırlanmış Şamaxı Tarix Diyarşünaslıq Muzeyinə gəldilər. Muzey onlara çox maraqlı gəlir, Azərbaycanda belə bir Tarix Diyarşünaslıq Muzeyinin olmasına inana bilmirdilər, hər şey muzey standartlarına uyğun, yüksək səviyyədə təqdim olunmuşdu. Gənclər muzeyi gəzməkdən və baxmaqdan doymurdular.

Orta əsr Ağsu şəhərinə arxeoloji səfər gəncləri tarixin öyrənilməsinə, tarixi tikili və tapıntıların mühafizəsinə, təbliğinə bir daha ruhlandırdı.

Avstraliyalı alimin Ağsu təəssüratları

Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının rəisi, professor Qafar Cəbiyevə

Hörmətli professor,

Artıq 2011-ci ilə qədəm qoymuşuq və bu münasibətlə sizə bol-bol xoşbəxtlik, inkişaf və uğurlar arzulayıram. Zəhmət olmasa Azərbaycana səfərim zamanı mənə göstərdiyiniz lütfkarlıq və qonaqpərvərliyə görə təşəkkür əlaməti olaraq Avstraliyadan sizə göndərdiyim təqvimə qəbul edin. Təqvimlə birlikdə həmçinin sizə Şəki, Baskal və Ağsuya etdiyimiz heyratımız səfərlərdə çəkilən şəkilləri göndərirəm.

Azərbaycana səfərimiz zamanı bizə göstərdiyiniz köməyə və rəhbərliyə görə sizə minnətdarlığımı bildirirəm və qeyd etməliyəm ki, ölkəniz və xalqınız haqqındakı bilgiləriniz bizim üçün xüsusi təcrübə rolunu oynadı. Mən bundan böyük zövq aldım və ümid edirəm ki, gələcəkdə bir daha Azərbaycana qayıdacağam və kəlağayı parçası haqqında böyük araşdırma aparacağam. Bu çox nadir toxuculuq ənənəsidir və düşünürəm ki, kəlağayı UNESCO-nun Qeyri-maddi Mədəni İrs siyahısına salmaq çox düzgün bir iş olardı. Hesab edirəm ki, belə bir addım Azərbaycandan kənarında bu parçaların qorunub saxlanılmasına və inkişaf etdirilərək tanınmasına kömək edəcəkdir.

Mən həmçinin Ağsuya səfərimizi və eyni zamanda arxeoloqların orta əsr şəhər yerində apardığı geniş miqyaslı tədqiqatları çox yüksək qiymətləndirirəm. Bu həqiqətən də çox mühüm bir layihədir və ümid edirəm ki, layihənin icrası və nəticəsi barədə ingilis dilində də kitab nəşr etdirəcəksiniz. Bu il nəşr olunan kitabımız (tədqiqatın ilkin nəticələri ilə bağlı) çox maraqlı və gözəl dizayna malikdir, Mən xüsusən bir fakta böyük önəm verdim ki, kitab sadəcə bir elmi hesabat deyil, orada həmçinin tədqiqatlarda iştirak edən insanların iş prosesini əks etdirən təsvirlər də verilmişdir. Bu çox yaxşı bir işdir və güman edirəm ki, qazıntının bundan sonra davam etdirilməsi nəticəsində daha maraqlı tapıntılar aşkara çıxaracaqsınız. Əlbəttə boyaqçıların ipəklə necə işləmələri və kəlağayı kimi parça istehsal etmələri də mənim çox marağıma səbəb oldu. Sizdən xahiş edərdim ki bununla bağlı hansısa bir dəlil tapdıığınız halda, bizə məlumat göndərsiniz, nəzərə alın ki, bizim bu parçalar haqqında çox cüzi məlumatımız var.

Azərbaycana etdiyim səfərdən və bu ölkənin zəngin mədəni ənənələri, xüsusən də kəlağayı haqqında məlumat almaq imkanına malik olduğumdan çox məmnunam. Ümid edirəm ki, gələcəkdə yenə Azərbaycana gələcəyəm və sizinlə bir daha görüşmək şansı qazanacağam.

Sizə və Ağsu komandasının bütün üzvlərinə ən xoş arzularımı çatdırıram.

Hörmətlə. *Dr. Maria Wronska Friend,*

Ceyms Kuk adına Universitetinin İncəsənət və Sosial Elmlər Fakültəsi

Azərbaycan arxeologiyası məktəblilərin gözü ilə

Vətəni seviriksə, tarixini bilməliyik

Milli dövlətçiliyimizin qızıl dövrü sayılan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ilk maarif naziri Nəsim bəy Yusifbəyli deyirdi ki, "İstiqlalımız, istiqbalımız həp maariflə bağlıdır. Əgər milli maarifimiz, milli məktəbimiz tərəqqi etməzsə, bizim üçün qurtuluş və nicat ümidi qalmaz..." Və o zaman bu yöndə xeyli işlər görülmüşdü. Müasir dövrümüzdə də aktual olan təhsilin səviyyəsinin yüksəldilməsi, məktəblilərin dünyagörüşünün hərtərəfli inkişafı üçün proqramlar həyata keçirilir, ənənəvi və alternativ təlim metodlarından istifadə olunur.

"Miras" Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi öz fəaliyyətində bu işə böyük diqqət ayırır. Belə ki, bu il sentyabrın 18-dən başlayaraq "Miras" İctimai Birliyi "Azərbaycan arxeologiyası məktəblilərin gözü ilə" adlı layihə həyata keçirməyə başlayıb. Bu möhtəşəm layihənin gerçəkləşməsində Ağsu arxeoloji ekspedisiyası, AMEA Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi, "Yeni istedadlar" Uşaq və Gənclər İctimai Birliyi, N.Nərimanov adına kütləvi kitabxana da təşkilatçı kimi iştirak ediblər.

Layihənin əsas məqsədi məktəblilərin Azərbaycan tarixi ilə bağlı biliklərinin və dünyagörüşlərinin hərtərəfli inkişafına dəstək olmaq, mədəniyyət ocaqlarına marağı artırmaq, onların gözü ilə bu sahədəki problemləri müəyyən etmək və istedadlı məktəblilərə dəstək olmaq idi.

Layihə çərçivəsində keçirilən silsilə seminarlarda Bakının orta məktəblərinin şagird və müəllimləri iştirak ediblər. Paytaxtın 91, 162 sayılı və Beynəlxalq ümumtəhsil məktəblərinin kollektivləri əvvəlcə Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində təşkil edilmiş "Ağsu möcüzəsi" sərgisi ilə tanış olublar. Onlara 2010-cu ilin mart ayından başlayaraq orta əsr Ağsu şəhərində aparılan irimiq yaşlı arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində əldə edilən tapıntılar haqqında ətraflı məlumat verilib. Daha sonra Ağsuda qazıntı işlərindən bəhs edən, qədim şəhərin görüntülərini əks etdirən slaydlar nümayiş olunub.

Silsilə seminarlarda AMEA-nın vitse-prezidenti, akademik Nailə Vəlixanlının "Muzeylərdə mədəni irsin mühafizəsi və təbliği", Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının rəisi, tarix elmləri doktoru Qafar Cəbiyevin "2010-cu ildə Ağsuda arxeoloji tədqiqatların nəticələri", Ağsu arxeoloji ekspedisiyası rəisinin müavini, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Fariz Xəlillinin "Ağsuda arxeoloji tədqiqatlar və nəticələr" və "Miras Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyinin fəaliyyəti", AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun elmi işçisi Elmira Abbasovanın "Orta əsr Ağsu şəhərində son arxeoloji tədqiqatlar və Azərbaycan arxeologiyası", N.Nərimanov adına Kütləvi Kitabxananın direktoru Arzu Soltanın

" Uşaqların dünyagörüşündə mədəniyyət ocaqlarının rolu", Muzeyin Numizmatika elmi fond şöbəsinin əməkdaşı Həbibə Əliyevanın "Orta əsr Ağsu şəhər qəbiristanlığının epigrafik abidələri", Ekspedisiyanın üzvü Sənan Nemətovun "Daş məmulatı və daşışləmə sənəti", Muzeyin əməkdaşı Rəşad İbrahimovun "Ağsu şəhərinin tarixi və bu günü", "Yeni İstedadlar" Uşaq və Gənclər təşkilatının sədri Cəfər Mənsiminin "Mədəniyyət ocaqlarına marağın artırılmasında Uşaq-gənclər Mərkəzinin rolu", "İrəli" İctimai Birliyi Tarix Mərkəzinin rəhbəri Aliyə Qurbanovanın "Mədəni irsin qorunması və təbliğində Azərbaycan gənclərinin rolu", "Müasir İnkişaf İctimai Birliyinin sədr müavini Tariyel Vəliyevin "Cəmiyyətin müasir inkişafında mədəni irsə münasibət və qayğı", Azərbaycan Tələbə Gənclər Təşkilatları İttifaqının sədri Şahin İsmayılovun "Tələbə Gənclər Təşkilatları və mədəniyyət ocaqlarımız" mövzularında məruzələri dinlənilib. Məruzələrdə Ağsu orta əsr şəhər yerində qazıntı işlərinin gedişi, tədqiqatların uğurlu nəticələri və əldə olunan nailiyyətlərdən söz açan natiqlər gənc nəsilə vətənimizin tarixi, ulu əcdadlarımızın həyat tərzində dəyərli məlumatlar çatdıran bu cür tədbirlərin tez-tez keçirilməsinin vacibliyini vurğulayıblar. Tədbirlərdə məktəbliləri maraqlandıran suallara ətraflı cavablar verilib. Bundan əlavə, layihə çərçivəsində şagirdlər arasında mövzuya dair diskussiya aparılaraq, fərqlənənlər mükafatlandırılıb.

Bakıdakı 91 nömrəli orta məktəbin müəllimi Nazilə Məmmədzadə, Beynəlxalq ümumtəhsil məktəbin tarix müəllimi Sarvan Bədəlov məktəblilərə vətənimizin tarixi, keçmişi, yaşantıları haqqında dəyərli məlumatların aşılmasında bu cür tədbirlərin əhəmiyyətli rol oynadıqlarını qeyd edərək layihənin təşkilatçılara minnətdarlığını bildiriblər.

"Azərbaycan arxeologiyası məktəblilərin gözü ilə" layihəsinin son tədbirində Əməkdar artist Məcnun Kərimovun rəhbərlik etdiyi "Qədim musiqi alətləri" ansamblı maraqlı konsert proqramı ilə çıxış edib.

24 sentyabr 2010-cu il tarixində Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində keçirilən seminara bizim məktəbimiz də dəvət almışdı. Seminarda tanınmış alimlər, o cümlədən, AMEA-nın vitse-presidenti, akademik Nailə Vəlixanlı, direktor müavini, epigraf Həbibə Əliyeva, Muzeyin şöbə müdiri Gülnadə Abdolova da iştirak edirdi. Gülnadə xanım bizi ilk öncə muzeydə sərgilənən Ağsu şəhəri ilə bağlı müxtəlif tarixi eksponatlarla tanış etdi. Eksponatlar əsasən daş, dəmir, şüşə və sümük məmulatından ibarət idi. Tapıntılar içərisində marağımı ən çox çəkən XII əsrə aid şirli qab oldu. Bu eksponatlarla tanış olmaqla yanaşı öyrəndim ki, şirli qablar əsasən məişətdə, varlı ailələr tərəfindən istifadə olunurdu. Bunun səbəbini həmin qabların qiymətinin bahalı olması ilə əlaqələndirirlər. Bu cür qabların çox tapılması Ağsu şəhərində dulusçuluq sənətinin inkişaf etdiyini sübut edir. Eksponatlar içərisində küplər və uzunboğazlı şüşə butulkalar mühüm yer tuturdu. Uzunboğazlı şüşə butulkaların arxasında istehsal olunduğu ölkənin adı görünürdü. Bundan başqa Ağsu şəhərində tapılmış çini kasalar orada ticarət və iqtisadi

əlaqələrin geniş inkişaf etdiyini göstərir. Ekspонатlar içərisindəki oymaqlar dərzi sexindən xəbər verirdi. Seminar zamanı Ağsu şəhəri ilə bağlı videoçarxa baxdıq. Diskussiya aparıldı, qaliblərə hədiyyələr təqdim olundu.

Nicat Rəcəbov

162 sayılı orta məktəbin şagirdi

Azərbaycan dərin köklərə, zəngin tarixə malik olan ölkədir. Bu tarixi öyrənmək hər bir azərbaycanlının borcudur. Bu tarixi əyani öyrənmək üçün Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinə getdik. Muzeydə Ağsu şəhərində aparılan arxeoloji qazıntılar nəticəsində tapılan əşyalar sərgilənirdi. Məni sərgidə ən çox cəlb edən qədim pullar və əmək alətləri oldu. Orada Ağsu şəhərində aparılan qazıntıların videolentinə baxdıq. Azərbaycanın belə gözəl tarixə malik olması məni çox sevindirir. Muzey işçiləri Ağsu şəhərində aparılan arxeoloji qazıntılar barədə bizi məlumatlandırdılar. Bu tanışlıq məndə arxeologiya elminə böyük maraq oyatdı. Ağsu şəhərinin belə zəngin tarixə malik olması bir daha sübut edir ki, Azərbaycan dünyanın qədim sivilizasiya mərkəzindən biridir. Tədbirin təşkilatçılarna öz minnətdarlığımızı bildiririk.

Sevinc Bünyadova

91 sayılı orta məktəbin şagirdi

Oktyabr ayının 1-də Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində "Ağsu möcüzəsi" sərgisi bizi öz ekspонатları ilə məftun etdi. Orada olduğumuz 1 saat ərzində tariximizlə bağlı çox maraqlı faktlar öyrəndik. Orta əsrlərdə insanların işlətdikləri əmək, ov, təsərrüfat alətləri ilə tanış olduq, onları necə işlətdikləri haqqında məlumat aldıq. Nadir şahın dövründə kəsilən pulları, məişət və zinət əşyalarını, su küplərini, incəsənət nümunələrini gördük. Ağsu şəhəri haqqında ümumi məlumatı ekspedisiya rəisinin müavini Fərid Xəlilli verdi. Hər şey bizim üçün çox maraqlı olduğundan çoxlu suallar verirdik. Bəzi uşaqlar fəal iştirak etdikləri üçün onlara "Ağsu şəhəri orta əsrlərdə" adlı kitab təqdim olundu. Bu kitaba layiq görülən şagirdlərdən biri də mən idim. Kitabda tarixi əşyaların - toqqa, buxov, zıncırov, nal, əl dəyirmanı və s. şəkillər var. Bu əşyaların XVIII əsrə aid olduğu haqqında maraqlı məlumat və faktlar tariximizə olan marağımızı daha da artırdı. Ağsu şəhərində aparılmış arxeoloji qazıntılar zamanı üzə çıxmış yaşayış yerləri və tikililər əcdadlarımızın yaşayışı və həyat tərzini haqqında daha dərin məlumat əldə etməyimizə imkan yaradır.

Fərid Cəfərov

Beynəlxalq Ümumtəhsil məktəbin şagirdi

MEDIEVAL
AGSU TOWN

Historical-archaeological research

III volume

Researches of Agsu Archaeological Expedition in 2011

Institute of Archaeology and Ethnography, National Academy of Sciences of Azerbaijan
National Museum of History of Azerbaijan, National Academy of Sciences of Azerbaijan
"MIRAS" Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage

The archaeological excavations have been started on March, 2010 in the Medieval Aghsu town on the basis of joint project of Institute of Archaeology and Ethnography, NASA, The National Museum of History of Azerbaijan, NASA, and "MIRAS" Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage.

Kitab-albom Ağsu arxeoloji ekspedisiyası tərəfindən nəşrə hazırlanmışdır.

Account for print: **Gafar Jabiev**
Fariz Khalilli

Aghsu archaeological expedition staff:

Chief of expedition: **Dr. Gafar Jabiev**

Chief assistant: **Fariz Khalilli. PhD**

Members of expedition: **Akif Guliev, PhD**
Suleyman Allahverdiev, architect
Elmira Abbasova, scientific employer
Sanan Nematov, PhD student
Habiba Aliyeva, epigraph
Gadraddin Nematzadeh, engineer-conservator
Jahangir Ahmedov, art-restorer
Mamed Ragimov, photographer
Azer Abasaliyev, driver

Experts at the invitation of Expedition leadership and "MIRAS" Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage took part in the research of Aghsu:

Luigi Scrinzi, professor of Milan Politechnic University, restorer-architect;
Rizvan Bayramov, PhD, architect; **Gulzade Abdulova PhD**; **Rashad Ibrahimov**, historian; **Seyran Damirov**, restorer; **Rashad Osmanov**, computer operator; **Rufat Aliyev**, computer operator; **Elkhan Khalilov**, master.

English translation by: **Shole Bayramova**
Designer: **Sabuhi Huseynov**

PREFACE

"We must be proud that our culture was very rich and high in ancient times"

Haydar Aliyev

Dear reader, as you know large-scale archaeological explorations have been launched with financial support of "MIRAS" Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage in Medieval Aghsu Town by Aghsu Archaeological Expedition of NASA Institute of Archaeology and Ethnography and National Museum of History of Azerbaijan since March, 2010. Exploration was terminated in 3rd excavation site of mainly prospecting character and covered 600 sq/ms field in March-April months. In May, on the eve of birthday anniversary of Great Leader Haydar Aliyev, the first edition of "Medieval Aghsu Town" book-album dedicated to the results of 3rd site excavations was published by the Expedition. After a while the book-album was printed being translated into English in abbreviated form.

Archaeological excavations were conditionally continued in 4th excavation site since May. During explorations in the 4th site covering nearly 3000 square/meter area, discoveries which have substantial importance from the viewpoint of studying topography, economy and infrastructure of the town, were revealed. Opening ceremony of "Aghsu Wonder" exposition consisted of those findings was held in National Museum of History of Azerbaijan on 14 September, 2010.

A republican scientific-theoretical conference on subject "Last Medieval Urban Civilization in Azerbaijan" was arranged on the basis of the materials of Medieval Aghsu town with initiative and organization of Aghsu Archaeological Expedition after the opening ceremony. President of NASA, academician Mahmud Karimov opened the ceremony with introductory speech. Director of NASA Institute of Archaeology and Ethnography, Doctor of History, Maisa Rahimova delivered a speech at the conference.

Ten reports on topography of Medieval Aghsu town and analyze of artefacts revealed there, were heard at the conference. Subsequently, the second issue of "Medieval Aghsu Town" book-album dedicated to the results of explorations in 4th site was also presented at the conference. It is notable that, since the volume of the edition was excessively bigger, the artefacts of 4th site could not be thoroughly included into there and it was decided to publish those materials like a separate catalogue. So, urgency of elaboration of the third issue of "Medieval Aghsu Town" book-album due to the materials of 4th excavation site, has appeared. The issue is rich archaeological materials uncovered from 4th site and having extremely important scientific importance from the stand of research of problem of Last

Medieval urban civilization in Azerbaijan. In particular, labour tools and home things made of metal, ceramics, glass, bone and wood override among those findings.

While preparing the third issue of "Medieval Aghsu Town" book-album for publication, the leadership of the Expedition considered inclusion of the materials of scientific-theoretical conference held on 14 September, 2010: reports and speeches of President of NASA, academician Mahmud Karimov; director of NASA Institute of Archaeology and Ethnography, Doctor of History, Maisa Rahimova (For the attention of our readers: a part of reports included into conference agenda was published in the second issue of a book-album in abbreviated form) and others, including other materials related to Aghsu explorations into the book, essential.

Generally, the book-album consists of three sections. The first section: Acquaintance with "Aghsu wonder" exposition and materials of republican conference on matters of last medieval urban civilization in Azerbaijan. The second section: "Public interest to archaeological excavations implemented in Aghsu town". The third section: Catalogue of artefacts revealed from Aghsu town (4th excavation site). We hope that the third issue of "Medieval Aghsu Town" book-album will rouse interest amongst scientific community and vast reader mass as well.

ISSUES OF LAST MEDIEVAL URBAN CIVILIZATION IN AZERBAIJAN

Republican Conference on "Last Medieval Urban Civilization in Azerbaijan" and "Agsu Wonder" exhibition

INFORMATION

Opening ceremony of "Agsu wonder" exhibition was held in National Museum of History of Azerbaijan by initiative and organization of Agsu Archaeological Expedition on 14 September, 2010. Artefacts uncovered during archaeological excavations implemented in Medieval Agsu Town in 2010 by Agsu Archaeological Expedition were exhibited at the exhibition. President of NASA, academician Mahmud Karimov, vice-president of NASA, academician Naila Velikhanly, director of NASA Institute of Archaeology and Ethnography and Doctor of History, Maisa Rahimova, MP from Agsu Arastun Javadov, academician Teymur Bunyadov, associate members of NASA Veli Aliyev, and Ilyas Babayev, as well as a lot of well-known historians, archaeologists, ethnographer scientists and intellectuals attended the opening ceremony of the exhibition.

After acquaintance with the exhibition, a republican conference on the problem of "Last Medieval Urban Civilization in Azerbaijan" started its work. President of NASA, academician Mahmud Karimov opened the conference with introductory speech. Vice-president of NASA, director of National Museum of History of Azerbaijan, academician Naila Velikhanly; director of NASA Institute of Archaeology and Ethnography, Doctor of History Maisa Rahimova; academician Teymur Bunyadov greeted the conference participants, noted scientific-theoretical and practical significance of this event calling them upon to be active in the discussions. Subsequently, presentation ceremony of the second issue of "Medieval Agsu town" book-album worked up and published by Agsu Archaeological Expedition was arranged. At the end of the conference, diplomas "Friend of Agsu Archaeological Expedition" were granted to a group of people - vice-president of NASA, academician Naila Velikhanly; director of NASA Institute of Archaeology and Ethnography, Doctor of History Maisa Rahimova; vice-president of Azerbaijan State Oil Company, Mikayil Ismayilov; "MİRAS" Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage; head of Cultural Heritage Department of Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Azerbaijan, Rizvan Bayramov; president of "Lider TV" Adalat Aliyev; deputy director of Programs' Department of Public Television, Natig Gubadoglu; and the region columnist of Azad Azerbaijan TV, Samir Jabiyev. The rewards were presented by president of NASA, academician Mahmud Karimov. Chief of Agsu Archaeological Expedition, Doctor of History, Gafar Jabiyev delivered a report on subject "Archaeological Explorations in Agsu and Last Medieval Urban Problem

in Azerbaijan"; Doctor of Geography, Seyran Veliyev about "The Problem of Transference of Medieval Azerbaijani Towns"; chief assistant of Agsu Archaeological Expedition, candidate of historical sciences, Fariz Khalilli about "Importance of Glassware in Azerbaijani-European Relations"; member of Agsu Archaeological Expedition, candidate of historical sciences, Akif Guliyev "Coin Minting and Money Turnover in Agsu"; candidate of historical sciences, Gulzada Abdulova "Agsu Findings and Their Ethnographic Parallels"; Professor of Polytechnic University of Milan, restorer-architect Luigi Scrinzi "Essence of Agsu Wonder"; member of Agsu Archaeological Expedition, scientific worker Elmira Abbasova "Technology and Classification of Metal Products Uncovered from Agsu Excavations"; Honored Art Worker of the Azerbaijan Republic, Ziyadkhan Aliyev "Miniature Glazed Tile Found During Archaeological Exploration in Agsu"; member of Agsu Archaeological Expedition, post-graduate of National Museum of History of Azerbaijan, Sanan Nematov "Stone Product and Development of Stone Craftsmanship in Agsu"; restorer-painter Jahangir Ahmadov "Azerbaijan in Junction of Eastern-Western Trade Relations (based on faience and porcelain materials)"; deputy director of National Museum of History of Azerbaijan, epigraph Habiba Aliyeva "Epigraphic Monuments of Agsu" (based on 18th century Arabian and Persian inscriptions of town cemetery); scientific worker of Institute of Archaeology and Ethnography, Sevda Husseinova "The Role of Natural Factors in Historical Processes in Last Medieval Age"; restorer-painter of the State Museum of Azerbaijani Carpets and Decorative Applied Arts named after Latif Karimov, Durdana Gadirova "Development of Urban Craftsmanship in Last Medieval Age"; candidate of historical sciences Konul Asadly "Origin of Some Toponyms of Agsu Region" at the conference. Professor of Tafaccur University, Jumshud Nuriyev, restorer-painter Mir Teymur Mammadov, and others made speeches at the conference either.

Speech of academician Mahmud Karimov - President of NASA

Honourable ladies and gentlemen!

Azerbaijan develops all fields successfully nowadays. Through this progress our country became leading state of the region. As a president of the Academy, I am proud that Azerbaijani scientists also played active role in fast and comprehensive development of our country. The investigations of our scientists allow lasting and high-speed development in all branches. I will not deal with successes gained in exact sciences today, since we have a lot of very serious accomplishments in this field.

As it is clear to you, the article of academician Ramiz Mehdiyev, the head of Presidential Administration on the situation and problems of social sciences and the humanities caused a wide discussion by Azerbaijani society and scientific

community. It means that situation of social sciences and humanities is connected with interests of wider layers of the society in this or other level. Such broad resonance of Ramiz Mehdiyev's article is indicator of existence of our serious problems in this field. There are fields which have many problems, while there are also the fields having less. No field exists without problems. Archaeologists have many problems themselves. Regretfully, we can not yet once and for all settle all of them and definitely they need time. I am contented with the fact that Azerbaijani archaeologists work very selflessly despite any problem. As a result of their attempts tens of new monuments are displayed and explored each year. So, circumstance is created for re-study of many obscure problems of our history. Mainly I want to sincerely thank to the leadership of Institute of Archaeology and Ethnography, personally Mrs. Maisa Rahimova and all employees of the Institute for good turn in this field. I want to stress particularly the activity of Agsu Archaeological Expedition.

The Expedition headed by Doctor of History, Mr. Gafar Jabiyev attained to create "Agsu wonder" for a short term in a real sense of the word. Archaeologists know well that it is a miracle to open nearly 3000 sq/ms site in medieval town; discover and explore rich construction remnants, communication network, dwelling districts, streets and squares, roads, living buildings and public buildings, and some handicraft workshops for a short while.

It is the third exposition held by Agsu Archaeological Expedition for a short time. Two expositions consisted of the newest findings were arranged in History and Local Lore Museum of Agsu region before that. I reckon that this experience should be expanded. Let other expeditions present new findings both in the regions and in Baku as well.

Book "Medieval Agsu town", which is presented to you is the III published by the Expedition for a short while. It is an indicator of practice. It is not a secret that a lot of expeditions carry out excavations for years, but only reports, remained only in the archive are written. Apparently, it needs to be thought about, i.e. the activity of Agsu Archaeological Expedition is a good sample in this sense. We should try for increase of such examples. The expedition chief Gafar Jabiyev informed me some days ago about covering of the surface of one of studied sites in Agsu. Later it is planned to implement conservation and restoration work there. I appreciate highly the efforts of the Expedition in this point. We should further think of fulfilling conservation work in other monuments as well.

As it is known, archaeological explorations are implemented in Agsu with financial support of "MIRAS" Social Organization. I consider that this work of "MIRAS" Social Organization should be especially estimated. The people who are helpful to the development of our science, study of our history and people's enlightenment are worthy of a pleasant word.

Dear ladies and gentlemen! I was invited by Aghsu Archaeological Expedition to the conference held on the occasion of birthday anniversary of Great Leader Haydar Aliyev in Aghsu on 7 May. I could not attend the conference because of objective reasons. But I am very glad that I am together with you today. I wish you success in future activity. Be assured that Institute of Archaeology and Ethnography, Presidium of the Academy and me as the president of the Academy are ready to support you in all work of yours. I thank you once again for the done work and wish good luck at the conference.

Thanksfor attention!

Speech of M.N.Rahimova Director of Institute of Archaeology and Ethnography

Dear ladies and gentlemen!

All events held by Aghsu Archaeological Expedition including today's exhibition and conference should be actually appraised. Leadership and fanatics of "MIRAS" Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage should be applauded for care and attention to our history's study. The result of joint efforts is seen clearly. Look, what useful work has been done in the direction of study of the history of Aghsu, one of important medieval towns of Azerbaijan for a short time. Agree that, large-scale archaeological excavations in the town's area, systematization and exposition of artefacts revealed there and fine publication of III book on Aghsu history, at last presentation of a web page of the Expedition in both languages-Azeri and English, all this work is very important and significant. I sincerely thank to the whole staff of the Aghsu Archaeological Expedition, and personally the head of the expedition, Mr. Gafar Jabiyev for these. They managed the assigned work worthily and with high professionalism. I am sure that we will further see greater successes and new projects of Aghsu Archaeological Expedition together with you.

Dear ladies and gentlemen! To inform you, scale of archaeological explorations increase in Azerbaijan's area year by year through special care and attention of President Ilham Aliyev. Nearly 40 archaeological expeditions functioned within Institute of Archaeology and Ethnography last year. Tens of new monuments were included into archaeological map of Azerbaijan only for last year. Exploration has been carried out in wide areas this year. Presently tens of expeditions implement exploration in various monuments. We get delightful news from separate expeditions every day. I can say that the field exploration season of this year will be more successful than previous. So, archaeological fund of our museum will be enriched by new and unique findings. It is positive case that, archaeologists of some countries of the world, including US, France, Germany, Japan, South Korea and Georgia show great interest to research of the Azerbaijani monuments. Expeditions working jointly with scientists of those countries serve

naturally strengthening of cultural political relations between our nations and states.

I can talk a lot about the work done by Institute of Archaeology and Ethnography. But I would like to think more about our imminent duties.

I am assured that reports and speeches we are to listen at today's conference will be helpful. Good luck at the conference.

Thanks for your attention!

Seiran Veliyev

REMOVAL OF AZERBAIJANI CITIES IN MEDIEVAL AGE

There are several cities of Azerbaijan which changed their location at Medieval Age and saved till nowadays. They are as follows:

1. Shamakhi. One of not numerous cities of Azerbaijan, which is now located on the site it was founded. Once it was close to be removed to a new place due to Nadir shah's attempt. As Hanvey informs, occupying Shamakhi in May, 1735 he "ordered settlers who managed to endure his anger to leave for west of Agsu City, where they were allowed to build a new city after what he destroyed the district". New Shamakhi was founded almost 20 km from Old Shamakhi. But soon a part of Samakhi people returned the old city, while the other part was in a new place. Two Shamakhi cities - Old Shamakhi and New Shamakhi existed for nearly 80 years. Consequently each of them pre-tended to leadership in Shirvan khanate.

This dispute was solved after joining Russia. In 1820 a decision was made on concentration of all Shamakhi people in Old Shamakhi. Consequently, a great part of residents of New Shamakhi removed to Old Shamakhi and one city called Shamakhi remained again in Azerbaijan. The rest settlers of New Shamakhi were resided in Agsu next to the settlement. Ancient settlement reported on the image of last medieval Azerbaijani towns remained in the place of New Shamakhi. It was displayed in the process of archaeological work generated by Doctor of History, Gafar Jabiyev last years. And in general, an example of Shamakhi when the Old city has won a victory over New is individual. In all other cases known to us, the cities don't return places after being removed.

2. Ganja. Shah Abbas I became angry at Ganja people in 1606 and set up a new city, 7 kilometers of the old one for them and ordered to name that Abbasabad. They think that a stronghold was built by Turkish in 1588 and Ganja people arrived there. Abbas I only accelerated the process. Ganja people anyhow shifted the name of the new town - "Ganja". Generally, this city was lucky with renaming. Finally, Ganja restored its nomination.

3. Shamkir. It is mentioned for the first time by IX century historian, Ahmad Baladzori like "Shamkur", but he specifies that this city is old.

Archaeological explorations carried out by archaeologists A.M.Husseinov and I.N.Aliyev showed that Shamkur appeared as early in XVI-XV centuries BC and 15-20 km east of contemporary Shamkir on right western bank of Shamkir River in the district close by Garajemirly village at Shamkir station. Archaeological excavations by Ilyas Babayev showed that, it existed in V-VI centuries BC. According to Baladzori, Shamkur existed during Arabian occupations and destroyed by Savardiths some time ago.

In Hijrah 240 (in 854) Arabians restored it on another left bank of Shamkir River not old site. They called it Mutavakkiliyya on the honour of caliph of that period. But the nation kept its previous name a little changing it like Shamkir. Only ruins remained from Shamkir. Judging by them the city was situated in 10 km north-east of contemporary Shamkir. Implemented there excavations for last years proved that it existed in VII-XIII centuries. In 1223 Shamkir was caught by Mongolians and totally demolished. Later, nomination of Shamkir became that of region and accepted "Shamkhor". In XVIII it was fixed to the name of settlement which was far aside, both from ancient Shamkur, and from medieval Shamkir. It started to grow only in XIX century owing to Germans, founded nearby their Annino settlement (Annenfeld). In XX century the latter become the basis of the city, which has received the name of Shamkhor and later gaining Shamkir name.

4. Agdam. It is first mentioned in 1357. At the same time its location was always of strategic importance and was the gates of mountainous areas of Small Caucasus. These gates could not stay aside control. Yunan City, i.e. "Greek" is noted there in Medieval Age. It was situated between Barda and Beylagan in 7 farces, i.e. 50 kilometer of each. On the basis of these evidences, we defined that Gavur-gala settlement which is located in 18 km north-west of Agdam in Boyaahmedli settlement conforms to that.

In 50-60s of last century archaeologist R.M.Vahidov carried out excavations there. According to them, this is ruins of the city which existed in III-X centuries AD and was one of the cities of Caucasian Albania. Christian temple revealed in Gavur-gala testifies this. It is reckoned that Gavur-gala complies with Aluen city which was summer residence of Albanian Tsars in IV and V century. Pointing out to X century as last century of existence of Gavur-gala and Yunan confirms their identification with each other. Culprits of the city's demise were Rus, who destroyed Barda the same century.

Greek-Roman geographist Strabon informs that "Enians built a fortified city which is called Eniana in the area of vites at mountains near the Caspian Sea. The Greek weapon, copper vessels and tombs are shown there". These data show that Eniana city was in fact founded by Greek people. Possibly, Enians themselves are descendants of Greek founders of the city and local population. They remained Greek for neighbor nations, which was and is called "yunan" by local population.

Vites-is a utes of Early Medieval Age and modern Udine who then inhabited in Karabagh plain. Thus, Enian is faced in the range of Agdam region.

Starting with the noted it is supposed that Agdam was established in Antique Period. Subsequently it was populated by local people, whereas they remained Greek for neighbours. The name of Eninan is from there. It supervised over the "gates" of Small Caucasus till III century AD. Later its settlers moved and established a city in Gavur-gala district, called Aluen and Yunan-on the memory of the city founders. This city visibly remained one of Christian cities. Therefore neighbours-Moslems called it also Gavur-gala (castle of infidels). This name remains behind the name of a site of ancient settlement. After X century Yunan settlers were populated in a kind of other district, eventually in contemporary Agdam.

5. Salyan. Hydroarchaeological excavations carried out under leadership of archaeologist Victor Kvachidze displayed 3 settlements, gradually replaced each other. The first one was Bandavan settlement II at Bandavan cape. The city located there was called Mugan in medieval sources. The urban life burst up at IX-XII centuries. The next is on time Bandavan settlement I situated south of Bandavan cape. It existed in XII-XIII century and mentioned as Gushtaspi city. But the younger is Girkhchirag settlement in the north of Salyan City. It flourished at XIV century under Mahmudabad name.

Archaeological excavations in all mentioned settlements and around them displayed traces of active economic activity and development of craftsmanship. All of them and life of townspeople needed much fresh water. At the same time rough rice-growing intensely developed around the cities in that period. However, demands to fresh water made Gushtaspi people engaged in rough rice-growing in the settlements, strongly subject to river's fresh water and irrigation system. Because they located in the outfall of Kur River during their acting as city, and great need to fresh water made them in literal sense "move" to Kur, to be more exact, its bottom current.

Changes of location of Kur mouth caused in many respects by changes in the level of the Caspian Sea. Compiled on the basis of numerous data, the movement of fluctuations of the Caspian's level has displayed existence of the rhythms for 200-250 years with continuance. One of other maximum of the Caspian level is fixed in X century, after what is falls and gets next minimum in XII century. Afterwards the level is again raised reaching maximum in early XIV century, while the minimum at late XVI century.

Comparison of the time of existence of the cited towns migrated to Kur outfall with the Caspian level admits displaying accurate subjectto location of these cities on changes of hydrologic conditions in that time. Kur mouth was situated in Bandavan cape during existence of Mugan City, but the level of Caspian was very

low. In XII century Caspian started to upsurge level and inundate Mugan, but Kur-leave the town and form a new delta in 20 km south of the old one.

Mugan residents left their town to build up new Gushtaspi town on a new delta. The investigations showed that it was populated in XII-XIII century. The fact on functioning of two Bandavan districts in XII century says that the resettlement was implemented by stages. Then most likely Kur delta covered both of the towns. Resettlement continued up to the boundary at XII-XIII century when due to archaeological data, the life in Mugan stopped and population fully focused on Gushtaspi.

Gushtaspi existed not for long. The process of upsurge of the Caspian level continued over whole XIII century. Though Gushtaspi was situated above Mugan, by late this century it was flooded. Then all coastal plain of 30-kilometer width remained under water. Gushtaspi was transferred to new Caspian coast at new Kur mouth as early Mugan, while the new town got Mahmudabad nomination. Life was raged in XIII-XVI century. Gradual deviation of beach from that during another downfall of the Caspian level caused desolation of Mahmudabad city. Residents of this town were resettled to a new port on Kur in II half of XVIII century, in the part of its bottom current to which marine boards could reach. It gained the name of Salyan. Thus, archaeological explorations proved accurately that the history of cities like Mugan, Gushtaspi, Mahmudabad and Salyan represent the history of one town-Salyan.

Undoubtedly there were many cities which changed their location in Azerbaijan. Thus, cities like Gabala, Shabran and Aresh were rather significant lately, some centuries ago. It is known that father of great Fuzuli, arrived in Iraq was Aresh by origin. But it is doubtful whether all settlers of this city migrated so far. Further historical and archaeological researches on Aresh and other cities are very necessary.

Sevda Husseinova

THE ROLE OF NATURAL FACTORS IN LAST MEDIEVAL HISTORICAL PROCESS

Analyzing a course of historical events, we see that historical process including urbanization process is full of ups and downs: progress, stagnation and recourse, at that progress by all means follow recourse, and decline.

Thus, the end of XII-XIV century is characterized with decline in economic and cultural live of the states, situated in the territory of the Azerbaijan. Historians consider this situation is a result of the invasion of the Mongolian-Tatar. Other interesting facts exist in the information of the sources.

So, due to information of historical sources, large number of people had died during earth-quakes taken place in the territory of present Turkey, Palestine,

and Egypt at II half of XIII century. In 1271 a terrible torrent pounced upon Damascus carrying many human lives, but drought occurred in many countries, particularly in Egypt and Syria in Hijrah 695 (1295-1296 years). "Famine started, and subsequently epidemics of plague broke out. Nearly 1500 people were daily died in Cairo. Epidemics covered also Libya, Yemen, and the whole Arabian Peninsula. 80 died of every 100 people here". All of these misfortunes were accompanied by appearance of comets.

Plague "unlike that of Islamic period" occurred with "many known defects, decomposition and corruption in Egypt, Syria and on the whole earth" in Hijrah 749 (1348-1349 years). Plague spread in possession of Great Kaan, Tohan-Timur in that period (1332-1370) and expanded along the whole South-East Asia, Moslem East and such European countries like Spain, France and so on. People, horses, cattle, birds, etc had been died.

Kaan and his 6 children had passed away. 16 lords died within 3 months. Countries, towns, islands, ships and others were emptied. According to the sources, these epidemics had raged amongst population of the world for 15 years.

We will get sufficiently full scene of the epoch if we add destructive earthquakes, and torrents to that.

Abnormal occurrences happened in the sky. In August-September, 1339 a star fell from the sky with rattle in Syria which resulted in burning of fields, trees and dwellings. In Hijrah 772 fire balls appeared in the sky over Haleb (Syria). Comets were also seen in the sky over Egypt and Syria.

World problems did not bypass states of Azerbaijan. Plague burst up in City of Tabriz. Sources do not cover this issue comprehensively.

In XVI century the level of the Caspian Sea severely raised and flooded coastal towns and settlements. Significant part of Baku "Ichari Shahar" was flooded as well. During archaeological excavations the layer of the marine deposits was displayed from 1, 05 depth-1, 55 meter in eastern slope of Baku castle. Semi-flooded cities of Bandovan I and II also testify substantial level upsurge of the Caspian.

Misfortune still continued in XV century. Plague epidemics again expanded in many Moslem and Christian countries. In Hijrah 892 this epidemics reached Tabriz either. Along with plague, epidemics of cholera raged in many countries. Vigorously destructive earth-quakes and terrible torrents in Mecca, as well as strong hailstones, and drought define the picture of XV century.

However, despite impartially common scene of the epoch, several countries of the world, among of which Shirvanshah State existed, endured age of growing. Baku City where the capital of the state transferred was built up. Palace and other buildings were constructed in Baku palace in this period. Defensive installations were built and strengthened in Baku and Absheron Peninsula.

But abnormal phenomenon happened in the sky-large wreath of glare on the Sun: shaggy comets, falling stars. These events continued in XVI and XVII centuries either.

It should be noted that the situation has considerably improved in XVI - XVII centuries. In fact earth-quakes and torrents periodically took away lives of many people, but epidemics, droughts and others stopped. Traces of large earthquakes were fixed in "Ichari Shahar" in Baku City during archaeological excavations in XVII century.

In the end we want to note that natural factor had always strong influence on social economic and cultural life of nations and states of the world.

Konul Asadli

ORIGIN OF SOME TOPONYMS OF AGSU REGION

It is known that totality of geographical names of any country or certain area is called toponymy of that country, or the area. The toponymy considerably reflects the history of the people, creating it, because most toponyms appeared connected with social political events and a part was formed of ethnonyms. Toponyms are valid for many centuries, sometimes for thousand years, even for more than the nation creating it. Many facts reflecting centuries-old toponyms of our nation can be encountered in toponymic sphere of Agsu region. Agsu town located on the bank of Agsu River, 37 kilometer from Shamakhi was a place of events occurred in different stages of our great historical past and important social economic and social cultural processes related to many historical periods. Preliminary investigations prove that toponymy of Agsu region rich with colourful and interesting toponyms for its character assumed ethnical-psychological importance not only for Azerbaijani people, but entirely Turkish ethnic-cultural environment.

It is also object of investigation being urgent from prism of national cultural values. Majority of them reflect specific features and peculiarities of middle ages.

The name of the town is connected with the "Agsuchay" name, the river passing across it. They say the river is called by the word "Agsu" (white water) meaning "fresh and limpid water", since it is sourced from snowy mountains.

From mid. VII century after Azerbaijan's area was invaded by Arabian caliphate, though Arabian policy was failed, it remained certain traces in the toponyms. You can find some information about residence of Arabjebirli, Arabshalbash, and Arabshahverdi tribes in the area of Agsu in this period. Villages of Arabushagi, Arabmehdibey and Arabsarvan are toponymic facts reflecting Arabian ethno toponyms in Agsu region.

Garagoyunlu village - It is connected with the name of Garagoyunlu tribes played important role in awakening of Azerbaijani nation. Pirhasanlı village, which was in neighbourhood of Garagoyunlu village, is related with the name of well-known Garagoyunlu amir - Pirhasan, played great role in the run and military-political life of Garagoyunlu State. Supposedly there is certain attachment to the names of these villages historically and etymologically. Apparently, this geographical area is not given a name by chance and without a reason. Meaningless and windfall toponym cannot exist

Chaparlı village - It is in the meaning of place, where herald post horse is kept.

Gashad - The village was situated in hill-side of Langabiz Mountain range lying east from Agsu City. The village was called Gash (brow), since the part of the mountain towards the village is in a "brow" shape. In our opinion, the word "Gash" is transformed variation of old name of Gashad village.

Javanshir and Jalayir villages - It is known that the number of people, moved to Azerbaijan, generally the countries of the Near and the Middle East during Mongolian period reached one million. Hundred thousands of new Turkish out of them resided in Azerbaijan. According to Nasavi, Rashidaddin and Vessaf dates, most of the comers were not Mongolians, but Uyrat, Polovtsian, Sulduz, Jalayir, Choban, Tatar, Padar (one of Onogur tribes), Garagoyunlu, Akgoyunlu, Javanshir and other Turkish tribes. Comer Mongolians and Turkish tribes take sometimes local population out of their houses, confiscate property, changed the names of existent geographic areas and put new ones. The sources say that comers gave the name of Dalan Navur to present Salyan and Chigan Moran - to Agsu River.

Padar and Padargishlag villages - Explanation of padar toponym having a place in toponymies of Agsu area is distinct and simple. Padars which were settled mainly in Shirvan region and included into the rows of ethnographic groups are ethnically of Turkish origin.

The names of Mashadganili, Hajiushagi and Akhundlu villages are toponyms of religion type. Regretfully, it was impossible to fancy their general view, express objective opinion and explore by analyzing comprehensively.

The name of places generated from the person nominations lean against people etymology in Agsu region. Definition of these toponyms referred to undoubtedly legends and myth is far from scientific reality in many cases. Villages of Dashdemirbeyli, Agalarbeyli, Giasli, Rahimli, Khalilli, Abbaskhanli and Jafarli can be examples.

Dashdemirbeyli - According to the information of village population, Dashdemir bey who is from noble and well-born rootstock, and known for bravery and courage inflicted reprisals to oppressors and supported poor people. Supposedly, the village name is associated with the name of Dahdemir bey.

Agalarbeyli - Is connected with the name of clever, reasonable and legendary Agalar bey, known for frank bellicosity and knight-hood like Dashdemir bey.

Despite implemented explorations, toponyms which were researched for full imagining toponymic background of Agsu region, are insufficient. There are numerous valuable, extremely interesting and rich toponyms in Agsu region for historical exploration, but it's a pity that their research was yet impossible.

Gadirova Durdana

DEVELOPMENT OF URBAN CRAFTSMANSHIP IN LAST MEDIEVAL AGE

Development of urban craftsmanship in Last Medieval Age is characterized by its complexity. Thus, advanced changes happened during the power of Shah Abbas create consequently circumstance for establishment of political, social and economic stability. Mainly, it creates positive ground for the development of craftsmanship. On the first stage, craftsmanship of the towns situated in the very south of Araz begins to revive. The centers of handicraft of XVII century ceramics, carpet-making, graphic metal, and stone carving revive producing qualitative graphic products.

After breakdown of Safavids, feudal sparseness appeared in public life of the state made a blow to the development of urban handicraft on the first stage. Thus, since old craftsmanship centres are located in the area of different khanates and cultural social relations and cultural exchange amongst these khanates are ceased, passing these cultural traditions from one region to another become restricted. This process negatively influences upon the development of urban craftsmanship as a whole. Artistic traditions, which have been formed and glossed for centuries could not get across the political borders and led to banalizing of craftsmanship in the sites. Alongside with negative motives of this decay process, it has positive sides as well. Thus, local artisans isolated from cultural centres of centralized state gradually manage to develop their local artistic traditions. It creates opportunity for prosperity of regional features of last medieval urban craftsmanship in turn. New cultural and handicraft centres and schools start to be formed by degrees. Shirvan, Guba, Baku, Ganga, Gazakh, Karabagh, and Tabriz can be noted as carpet-making centres, Baku, Ganga, Shamakhi, Tabriz, Ardabil, and Maraga as large centres of artistic ceramics, and Lahij and others as graphic metal centres among them.

Integration processes taken place in the country in connection with Gajar dynasty's coming to power helps new revival of urban craftsmanship. State's focusing on central government creates suitable circumstance for exchange of

regional artistic traditions achieved last century between craftsmanship centres. Large construction and renovation work carried out in that period increased demand to various handicraft products. Integration procedures occurred between royal and people craftsmanship provides consequently good conditions for the development of both directions of craftsmanship. Invitation of separate talented urban artisans to palaces and fulfillment of the orders cause professionalism of people craftsmanship and reaching the level of royal one. So, exchange between people and royal craftsmanship is formed on the principle of influence, and counteraction. It raises the influence of royal craftsmanship on people craftsmanship, as well as its graphic and aesthetic level. Important stage of this process coincides with second half of XIX century. There were specializations in the development of separate handicraft fields in this period and stimulated creation of various genres within craftsmanship types in the end.

It should be noted that the development of trade had entire impact on development of craftsmanship. Thus, urban craftsmanship is in its prosperity stage as a result of trade exchange of large cities of Azerbaijan with the Near, the Middle and the Far East regions, artistic traditions' getting across free frontiers and nourishment of local handicraft centres with artistic traditions of other Moslem nations.

Following development processes and achievements of urban craftsmanship in last middle ages conclude that it developed in Azerbaijan as a result of permanent integration and exchange procedures, while the product of local craftsmen took higher graphic qualities combining cultural artistic traditions of not only Azerbaijan, but also neighborhood peoples.

*Speech of Professor of "Tafakkur" University Centre of Science and Education
Jumshud Nuriyev*

Dear participants!

Thank you for giving a floor to me to represent Agsu community here. It is a real honour. Our Great Leader Haydar Aliyev said: "It is our duty to study the history and deliver to next generation". Agsu Archaeological Expedition which chose Great Leader's recommendation as a tenor has done much work for short time. The expedition headed by archaeologist Gafar Jabiyev managed to implement very interesting investigations in a wide area enough in Agsu town ruins (New Shamakhi) since March, 2010. Despite absence of social conditions in the excavation site, they heroically "sacrificed" themselves for the sake of science either in cold and rainy days, or in hottest summer weather.

I would like to note that the expedition members published two books dedicated to Agsu excavations jointly with "MIRAS" Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage for a short time. The second book has

been presented to us today. I appreciate their substantial activity highly, make a bow in front of them. I also regard all expedition members, mainly self-possessed and graceful women troubled a lot and it is my please to thank them on behalf of Agsu people.

It is good thing that very important findings turned to a "witness" as a result of the activity of these science "sacrificers". Since detailed information was given to you during pre-conference exhibiton on these discoveries, I wont' talk about them. I would like to touch upon political side of historical facts, achieved by Agsu Expedition.

Archaeological excavations carried out due to special care and instruction of honourable Mr. Ilham Aliyev, President of the Azerbaijan Republic frustrate myths of Armenians about being aboriginal nation in the Caucasus. So, during the excavations covering all regions of the country, no historical evidence on Armenian history was found. However, the coins displayed by Agsu expedition during the excavations were replaced on the Internet under the name of fake Tigranakert, Armenian scientist H.Petrosyan's "great discovery". But after speeches of our scientists the information was deleted. It is definitely example of great political victory.

Your doings do not only display historical realities about Agsu, but also serve to fill unwritten white pages of the history. I express my gratitude to everyone supporting you morally and financially. Thanks!

*Emine Torgan,
Recep Karadag,
Gafar Jabiyev,
Fariz Khalilli*

FINDINGS ABOUT DYEING CRAFTS FROM AGSU EXCAVATIONS

Turkish Cultural Foundation, Natural Dyes Research and Development Laboratory, 34775, Yukari Dudullu-Umraniye-Istanbul, Turkey

Agsu Archaeological Expedition of NASA Institute of Archaeology and Ethnography

Resume

Reversed Phase High-Performance Liquid Chromatography (RP-HPLC-DAD) of dyestuffs inside the soil and on the ceramic vessel taken from the dyeing shop and a yard revealed during medieval Agsu town archaeological excavations, was implemented with calitative analyze in this exploration. The samples were hydrolized by HCl / Methanol/water (2:1:1; v/v/v). Two samples of alizarin were obtained from the results of HPLC analyses of the samples, while alizarin and purpurin were found in other two samples.

1. Introduction

The production of dye using sources of nature is known from the very ancient periods of history [1]. There are many plants having dyestuff inside. Dyestuff exists in root, bark, leaf, flower, fruit and seeds of these plants. Anthraquinone alizarin is one of important dyestuffs obtained from madder (*Rubia tinctorum* L.) [2]. The types of *Rubia* are anthraquinone, naphthoquinone, naphthohydroquinone, and quinine combines having glycoside in their content [3-6]. Anthraquinones are from the roots of *Rubia tinctorum* L. [1, 7-9]. One of the most important types of these Anthraquinones is alizarin [1]. Natural alizarin is seen in different colours related with alkali and acid. It appears in a strong alkali in violet-blue colour, violetred in a water-colour alkali, and yellowishred colour in a strong acid [8]. Anthraquinones in the roots of madder were applied both in dyeing cloth [7], and boards and wall paints like a pigment [10].

Some analytic methods were applied in recognition of dyestuffs. These are gas chromatogram, mass spectrophotometer, UV-visible spectrophotometer, chromatogram of thin layer and high-performance liquid chromatogram [11]. Reversed phase and efficient liquid chromatography (RP-HPLC-DAD) gives better results in analyzes of natural organic matters [11,12].

2. Experiment

2.1. HPLC Equipment

Chromatographic experiments were carried out using an Agilent 1200 series system (Agilent Technologies, Hewlett-Packard, Germany) including G1322A Degasser, G1311A Quat pump, G1329A autosampler, G13166 TCC, G1315D Diode Array Detector. PDA detection is performed by scanning from 191 to 799 nm with a resolution of 2 nm and the chromatographic peaks were monitored at 255, 268, 276, 350, 491, 520, 580 and 620 nm. Column: A Nova Pak C18 analytical column (3,9 x 150 mm, 4 μ m, Part No WAT 086344, Waters). Heat of the column and front column is 30° C. Two solvents were utilized for chromatographic separations of the hydrolyzed samples. Solvent A: H₂O - 0.1% TFA and solvent B: CH₃CN- 0.1 % TFA. The flow rate was 0.5 mL/min (Schedule 1).

2.2. HPLC Analyses

Weight of the samples was measured for chromatographic analyze. Solvent 400 μ l %37 HCl: CH₃OH: H₂O (2:1:1; v/v/v) was determined for each sample. Organic pigments were hydrolyzed for 8 minutes at 100°C. Then samples are evaporated under gentle nitrogen flow (65° C). Dry samples were dissolved in 400 μ l with CH₃OH: H₂O (2:1; v/v). All samples are centrifuged. The centrifugal force continued 4000 rpm for 10 min (25° C).

Chromatograms and spectra were shown at tables I-X.

3. SUMMARY AND DISCUSSION

Each sample was analysed via reversed phase liquid chromatography of high performance in this exploration. Dyestuffs of the samples were mixed up with standard substances at the end of the analyses. Alizarin and purpurin were revealed in subsoil sample, square 8b, Agsu, 2010, and dyeing vessel sample, square 8b, Agsu, 2010, whereas alizarin dyestuffs were found in subsoil, square 3b, Agsu, 2010; in dyeing vessel, square 8b, Agsu, 2010. Rubia tinctorum L was determined as a sample source for the dyestuff revealed (Schedule 2).

Acknowledgements: The support by Turkish Cultural Foundation and Armaggan are gratefully acknowledged (<http://www.turkishculturalfoundation.org>)

PUBLIC INTEREST IN ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN AGSU TOWN

Aliya Gurbanova

Youth interest to Agsu excavations

Goal of "Ireli" Public Union History Centre is to familiarize young people with history possessing ancient civilization and culture, and enlighten them. For this purpose, the Centre arranges archaeological camps in different parts of Azerbaijan in summer.

Basic purpose of establishment of History Centre is motivated by lack of attention to Azerbaijan's history and sparseness of historical materials. As you know though we possess very old and rich history, its different periods of are not properly studied. Therefore we often face with perversion of our history and non-notification about Azerbaijan and its history in world community by some powers. It is sometimes hard to get sufficient information about Azerbaijani history although we live in electronic communication and information. Moreover, some web pages publish inaccurate and tendentious information. Taking all of these into account, some youth took initiative to establish such a centre trying to realize historical projects under "Ireli" Public Union History Centre. Setting up a history portal in Azerbaijan is one of interesting projects. In the meantime realization of this project is on-going under support of "Ireli" Public Union.

The project of archaeological camp is a basic project of the History Centre. The project aims at postal acquainting with history, or concentrating the youth fed up with theory and yearning for visual acquaintance of history. It also intends to increase youth's interest in archaeology, inform about the region's history and present historical monuments. Archaeological camp project caused great interest of our youth in history from the beginning. Such camps were organized in three directions: Goranboy, Ordubad and Agjabedy. The young people familiarized closely with historical places and architectural monuments of Nakhchivan region, the first group (headed by Bahlul Ibrahimli) joined Kharaba-Gilan archaeological expedition of NASA Institute of Archaeology and Ethnography and took part in Sumbatan archaeological excavations, while the second group (headed by professor Gudrat Ismayilzadeh) had participated in excavation in Rasul valley dwelling places. Archaeological group (headed by Aliya Gurbanova) was organized of youth interested in history of nation, archaeology, ethnography and architecture on voluntariness principle. Direct participation of our youth in research of monuments assumes great importance in rousing interest in archaeology science, as well as popularization and protection of our monuments.

Taking into consideration significance of archaeological excavations implemented in medieval Agsu town this year and opening the largest city of last middle ages the History Centre decided to organize archaeological visit to Agsu jointly with "MIRAS" Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage. The Expedition chief Gafar Jabiyev and chief assistant Fariz Khalilli greeted the youth in Haydar Aliyev Seirangah in the entrance of Agsu town. Primarily getting information about the excavation the youth later went on an excursion to medieval Agsu town. The youth being in some archaeological camps admired the city excavation. They had a look at everything attentively and asked questions. Bath-room, fortress wall, workshop remnants, water supply, sewerage network, bake ovens and pools of XVIII century are memorable and interesting findings. The surprising and joyful news was covering of the city excavation and its functioning as a museum. So, buildings and findings will not be exposed to erosion and will be cosily followed by next generation.

The leadership of the expedition invited us to the base after the excursion to medieval Agsu town was over (the word "base" sounded strangely to youth not previously being in the archaeological camp). Historian youth reached the base-the place where materials revealed during the archaeological explorations, concentrated. The youth saw vessels uncovered from Nargizava monument of IV-I century BC and recognized the restorer group combining the broken pieces. Everyone was astonished by appeal of Italian restorer, Professor Luigi Scrinzi to youth like "salam, necesiz" (hello, how are you? - in Azeri). Interesting discussions followed the dinner. The Expedition chief, Doctor of History Mr. Gafar Jabiyev, the expedition members, and Luigi Scrinzi gave interesting information to the youth about Agsu's history, spoke of importance of the excavations and learnt their attitude towards cultural heritage and tourism.

The young people departed to Sheikh Dursun sepulchre, one of interesting memorial buildings of XIV century. They got closely acquainted with the sepulchre and its history. It was noted in the epitaph on the tomb where son of Padar Ahmad, Sufic Shaikh Dursun buried.

After visiting the tomb the youth came to Shamakhi History and Local Lore Museum set up due to arrangement of Fariz Khalilli. They found the museum very interesting, and could not help admiring such a History and Local Lore Museum in Azerbaijan. Everything was presented in compliance with museum standards and in the highest level. The youth could not stop walking through and watch the museum.

Archaeological visit to medieval Agsu town encouraged young people to study the history, protect and popularize historical buildings and discoveries.

Agsu impressions of Australian scientist

Chief of Agsu Archaeological Expedition, Professor Gafar Jabiyev

Dear Professor,

As we are approaching the beginning of the New Year 2011, I would like to wish you a lot of prosperity, happiness and good luck. Please accept a calendar from Australia as my gratitude for your kindness and hospitality during my visit to Azerbaijan. I am also sending some photos from our wonderful trip to Shaki, Baskal and Agsu.

I am most grateful for your help and guidance during the visit to Azerbaijan - your knowledge of the country and people made it a very special experience for us. I enjoyed it very much and I hope to return to Azerbaijan in the future once again, to do more research about the kelagayi textiles. This is a very unique textile tradition and I think it would be good to place kelagayi on the UNESCO List of Intangible Heritage of Humanity, as it would be helpful with the protection and promotion of these textiles also outside Azerbaijan.

I also liked very much our visit to Agsu, and large-scale explorations carried out by archaeologists in the medieval town. This is a truly important project and I hope that you will publish a book in English language about the realization and outcome of the project. The book which was published this year (the preliminary outcome of the research) is really interesting and it is well designed. I especially like the fact that the book is not just a scientific report, but it presents a personal portrait of the working process of people involved in the explorations. Well done, and I hope that you will be able to find even more interesting finds during the work, which will continue for several more years. Of course, my interest is whether at Agsu the dyers used to work with silk and whether they used to produce fabrics like kelagayi - if you find any evidence, I would be most grateful for the information, as we know very little about the history of these textiles. I really enjoyed my visit to Azerbaijan and the opportunity to learn about the country's rich cultural traditions, especially the kelagayi textiles. I hope that in the future I will be able to visit Azerbaijan once again and perhaps we will have the opportunity to meet again.

With best wishes for you and all members of the Agsu team.

Yours sincerely,

Dr. Maria Wronska-Friend

Adjunct Senior Lecturer

*Department of Anthropology, Archaeology and Sociology
School of Arts and Sciences*

Azerbaijani archaeology with schoolchildren's eyes

We must know history of our motherland if love it

Nasib bey Yusifbeyli, first Minister of Education of Azerbaijan National Republic, considered golden age of our national state system said: "Our independence and future are always associated with enlightenment. If our education and national school do not progress, we won't cheer a hope for salvation and rescue...". Too much work has been done in this direction in that period. Programs are implemented, as well as traditional and alternative educational methods are used to increase the level of education actual in our modern period, and comprehensive development of schoolchildren's outlook.

"MIRAS" Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage attends largely this work in its activity. So, since 18 September, this year "MIRAS" Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage has started to realize a project "Azerbaijani archaeology with schoolchildren's eyes". The organizers of this magnificent project are Agsu Archaeological Expedition, NASA National Museum of History of Azerbaijan, Children and Youth Organization "New Talents" and N.Narimanov Public Library.

Main purpose of the project is to support comprehensive development of knowledge and outlook of schoolchildren on Azerbaijani history; to raise interest in cultural places; to determine problems on the point from their viewpoint, and to back up talented children.

Pupils and teachers of secondary schools of Baku participated at the range seminars held in the framework of the project. The staff of schools No. 91,162 of Baku and International Secondary School made primarily acquaintance with "Agsu Wonder" exhibition arranged in National Museum of History of Azerbaijan. They were informed comprehensively about various items obtained as a result of vast archaeological explorations implemented in medieval Agsu town since March, 2010 and proving its being an ancient dwelling. Later slides dealt with excavations in Agsu and reflecting views of old town were shown.

Report of NASA vice-president, academician Naila Velikhanly on "Protection and popularization of cultural heritage in museums"; chief of Agsu Archaeological Expedition, Doctor of History Gafar Jabiyev "Results of 2010 archaeological explorations in Agsu"; chief assistant of Agsu Archaeological Expedition, PhD Fariz Khalilli on "Archaeological explorations in Agsu and results" and "Activity of "MIRAS" Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage"; scientific worker of NASA Institute of Archaeology and Ethnography, Elmira Abbasova "Last archaeological explorations in medieval Agsu town and Azerbaijani archaeology"; director of N.Narimanov Public Library, Arzu Soltan "The role of cultural places in world outlook of children", employee of

Department of scientific fund of Numismatics of the Museum, Habiba Aliyeva "Epigraphic monuments of medieval Aghsu town cemetery"; the expedition member Sanan Nematov "Stone product and stone dressing"; the museum employee Rashad Ibrahimov "History and today of Aghsu town"; chairman of Children and Youth Organization "New Talents", Jafar Mansimi on "The role of our organization in raising interest in Cultural Places"; head of "Ireli" Public Union History Centre, Aliya Gurbanova on "The role of Azerbaijani youth in protection and popularization of cultural heritage"; deputy chairman of "Modern development" Public Union, Tariyel Veliyev "Attitude and care to cultural heritage in modern development of the society"; head of Azerbaijan Student Youth Organizations' Union (ASYOU), Shahin Ismayilov "Student Youth Organizations and our cultural places were heard at the range of seminars.

Teacher of Baku secondary school No. 91, Nazila Mammadzada; history teacher of international Secondary School, Sarvan Badalov stressing importance of such events in encouraging schoolchildren of valuable information on history, past and life of homeland, expressed gratitude to the project participants.

Ensemble of Old Musical Instruments headed by Honoured Artist Mejnun Karimov performed an interesting concert program at last event arranged due to project "Azerbaijani archaeology with schoolchildren's eyes".

Our school was also invited to a seminar held in National Museum of History of Azerbaijan on 24 September, 2010. Notable scientists, including vice-president of NASA, academician Naila Velikhanly; deputy director and epigraph Habiba Aliyeva and chief department of the Museum, Gulzada Abdulova participated at the seminar. Mrs. Gulzada initially familiarized us with various historical exhibits on Aghsu town, shown at the exhibition. Exhibits mainly consisted of stone, iron, glass and bone products. Glazed plate of 12th century drew my greater interest amidst the findings. Along with recognition of the exhibits, I learnt that glazed vessels were used essentially in home by well-to-do families. They associate it with expensive price of the vessels. Display of these vessels in such quantity proves development of pottery in Aghsu town. Vessels and long-necked glass bottles have significant place among the exhibits. The name of made country was seen behind the long-necked glass bottles. Besides, china bowls found in Aghsu town show trade and economic relations developed largely there. Thimbles amongst the exhibits proved existence of tailor's. We watched video commercials related to Aghsu town at the seminar. Discussions were held and winners were awarded.

Nijat Rajabov

Pupil of secondary school No. 162

Azerbaijan is a country with deep roots and rich history. Study of this history is obligation of every Azerbaijani citizen. We went to National Museum of History of Azerbaijan to study the history graphically. The items revealed during archaeological excavations implemented in Aghsu town were exhibited in the Museum. I was particularly fascinated by old coins and labour tools at the exhibition. We watched a video record of excavations carried out in Aghsu town there. I am very consented with such a nice history of Azerbaijan. The museum staff informed us about archaeological excavations carried out in Aghsu town. This acquaintance roused my interest in science of archaeology. Aghsu town's possessing such a rich history once again proves that Azerbaijan is one of ancient civilization centres of the world. We express our gratitude to organizers of the event.

Sevinj Bunyadova

Pupil of secondary school No. 91

We were amazed by exhibits of "Aghsu wonder" exhibition held on 1 October in National Museum of History of Azerbaijan. We could learn many interesting facts on our history for an hour. We also got acquainted with labour, hunt, and economy tools people applied in middle ages and were informed about their usage way. We caught sight of coin, minted during rule of Nadir shah, home and jewellery things, water vessels, and art samples. General information about Aghsu town was given by chief assistant of the Expedition, Fariz Khalilli. We asked many questions since everything was very interesting to us. Some children were presented a book "Medieval Aghsu town" because of active participation. I was one of students whom the book was granted. There are pictures of historical items-a belt, fetters, a bell, a horse-shoe, a handmill and so on in the book. Interesting data and facts on these items' belonging to 18th century increased our interest in our history. Dwelling places and edifices displayed during archaeological excavations implemented in Aghsu town create opportunity for our obtaining profound information about living and life style of our ancestors.

Farid Jafarov

Pupil of international general education school

**AĞSU ŞƏHƏR YERİNDƏN (IV QAZINTI SAHƏSİ) AŞKAR EDİLMİŞ
MADDİ-MƏDƏNİYYƏT NÜMUNƏLƏRİNİN KATALOQU**

**CATALOGUE OF ARTEFACTS REVEALED FROM AGSU TOWN (4TH
EXCAVATION SITE)**

**Fulus. Şirvanşah II Axsitan. XIII əsr
Fulus. Shirvanshakh II Akhsitan. XIII century**

**Saxsı qazan hissəsi. XII əsr.
Part of ceramic pan. 12th century**

**Heyvan təsvirli, kasa tipli şirli qabın
hissəsi. XII əsr.
Part of glazed plate with animal
decoration. 12th century**

**Kasa tipli şirli qabın hissəsi. XII əsr.
Part of glazed plate. 12th century**

Daş kürelər. Stone spheres

**Həndəsi təsvirlər işlənmiş daş.
Stone trimmed with geometric recitals**

**Yerüstü suların kanalizasiya xəttinə axıdılması
üçün istifadə olunan daş süzgəc.
Stone strainer used for surface water spill into
sewerage line**

**Səki daşı
Pavement stone**

**Dən daşları
Grain stones**

Daş həvəng
Stone mortar

Dən daşının hissəsi
Fragment of grainstone

Mədən daşından xüsusi olaraq hazırlanmış çəki daşları

Daş vanna nümunələri **Samples of stone bath**

**Hamamın daşdan yonulmuş günbəzi.
Stone-hewed cupol of bathroom**

**Üzərində ərəb dilində yazı olan çaydaşı.
Riverstone with arabian inscription**

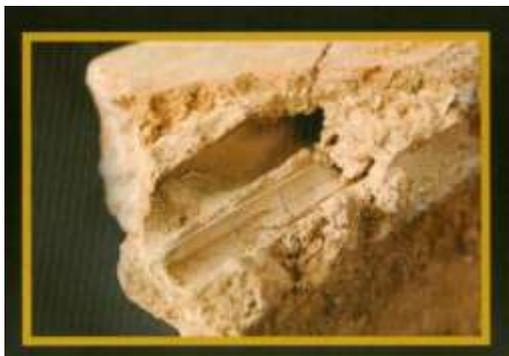
Daş vanna nümunələri. Stone bath samples

Dəmir cəftə başlıqları. Heads of iron bolt

Daş fiqur.
Stone figure

Divar bəzəkləri.
Wall decorations.

Divar bəzəkləri. Wall decorations.

Dəmir mismar nümunələri. Iron nail samples

Dəmir cəftə başqları. İron bolt heads

Dəmir pаз. İron wedge

Dəmir balta. İron axe

Dəmir kətmən. Iron spud

Dəmir qarmaq. Iron hook

Dəmir ərsinlər. Iron scapers

Dəmir nal nümunələri. Iron horseshoe samples.

Dəmir halqa. Metal ring

Dəmir toqqa. Iron belt

Dəmir buxov açarı. Key of iron shackle

Dəmir toqqa başlığı. Head of iron belt

Dəmir buxov hissələri. Fragments of iron shackle

Dəmir buxov hissələri. Fragments of iron shackle

Dəmir zindan. Metal anvin

Dəmir dəhrələr. Iron hooks

**Dəmirdən deşici alət.
Iron drilling-tool**

Dəmir qaşiq. Metal spoon

**Dəmirdən mil və biz nümunələri.
Samples of iron pivot and awl**

Dəmir bıçaq nümunələri. Samples of iron knife

Dəmirdən mil və biz nümunələri. Samples of iron pivot and awl

Yun darağının hissələri. Parts of hackle

Vedra tipli dəmir qabın ağız hissəsi
Mouth of pail-type iron plate

Dəmir qabın dib hissəsi. Bottom part of iron plate

Mis qapaq. Copper on-lay

Mis nimçə. Copper plate

Mis şamdan hissəsi. Part of copper candle

Mis qaşiq. Copper spoon

Manqal hissəsi. Fragment of brazier

Mis mücrü dəstəyi. Handle of copper casket

Mis bəzək elementi. Decor- element made of copper

Mis zingrov. Copper hand bell

Misdən sandıq üçün çiftə hissəsi. Fragment of chest's bolt made from copper

Mis çəki daşı. Copper weight.

Mis halqalar. Copper rims

Mis naqqaşlar. Copper tweezers

Mis deşici alət. Copper drilling tool

**Qəmə bıçağının sümük dəstəsi.
Bone bunch of poniard knife**

Mis toqqa bəzəyi. Copper belt decoration

Mis naqqaş. Copper tweezer

Mis sırğa. Copper ear-ring

Mis zəncir. Copper chain

Mis məftil. Copper wire

Mis zərgər çəkici. Copper jeweller hammer

Mis qarmaq. Copper hook

Misdən bəzək elementləri. Decor elements made of copper

Mis bəzək elementləri. Copper decor elements

Tovuzquşu formalı mis bəzək əşyası.
Peacock shaped copper decoration

Mis bəzək əşyası. Decor item made of copper

Güllə qəlibi. Bullet ingot

Top gülləsi. Cannon's bullet

Güllələr. Bullets

Mis oymaq nümunələri. Samples of copper thimble

Mis bizlər. Copper awls

Mis xaç. Copper cross

Mis toqqa. Copper clasp

Mis qayçı hissələri
Fragments of copper scissors

Mis asma. Copper medalion

Mis asma. Copper medallion

Mis asma. Copper medallion

Mis at sinəbəndi. Horse breast-collar made of copper

Şüşə qaşlı mis üzük hissəsi.
Part of copper ring with glass

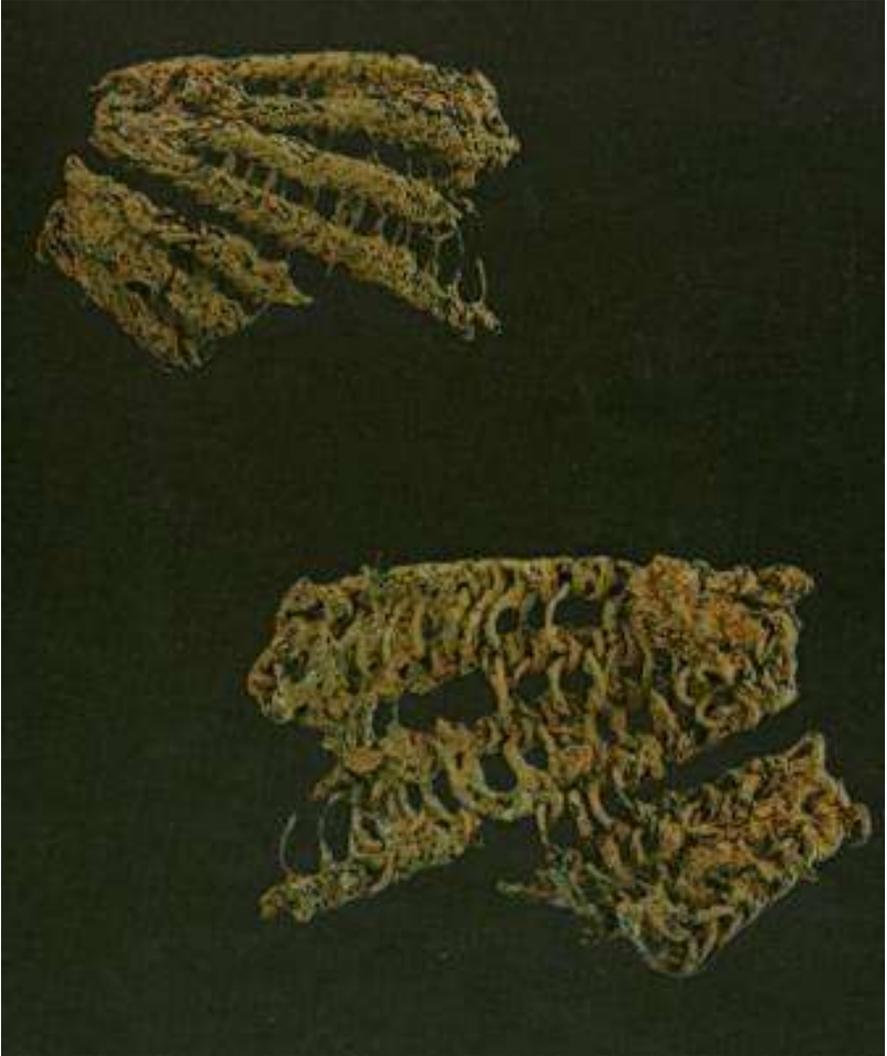
Sümük qaşlı mis üzük.
Copper ring with bone

Dəri liflər. Skin fiber

**Mis möhür. Üzərində "Hüseynəlinin qızı Pərvin" yazısı vardır.
Copper stamp with inscription "Pervin daughter of Husseinali"**

Parça qalıqları. Cloth residue

Fayans düymə nümunələri. Samples of faience button

Kauri muncuq. Cockle-shell bead.

Muncuq nümunələri. Beads

**Britaniya istehsalı olan şüşə butulka.
British-made glass bottle.**

Şüşə kolba. Glass flask

**Üzərində "London" yazısı olan şüşə butulkanın dib nissəsi
Bottom of glass bottle with "London" script**

Şüşo qabların boğaz hissəsi. Neck of glasswares

Şüşə qabların boğaz hissəsi. Neck of glasswares

Şüşə qabların boğaz hissəsi. Neck of glasswares

Şüşa qabların boğaz hissəsi. Neck of glasswares

Şüşə qab qulpları. Handles of glasses

Şüşə qədəh hissəsi. Part of goblet.

Şüşə şamdan hissələri. Part of glass candle

Üzərində təsvir olan şüşə qab fragment.
Glassware fragment with recital

Şüşə qab oturacaqları. Bottom of glasses

Şüşə qab oturaqları. Bottom of glasses

Qrafın qapaqları. Lids of water bottle

Şüşə ətir qabı. Glass perfume case

Üzük qaşı. Brow of ring

Şüşə qolbaq hissələri. Part of glass bracelets

Çinyazısı olan kasa oturacağı. Bottom of bowl with Chinese inscript

Fayans kasa hissəsi. Part of faience bowl

Həm daxili, həm də xarici səthi həndəsi və nəbati elementlərlə sıx bəzədilmiş fayans kasa nümunələri. Samples of faience bowl decorated densely with geometrical and vegetable elements both from inside and surface

İçərisi ağ fonda həndəsi və nəbati elementlərlə bəzədilmiş kasa nümunələri. Bowl samples densely decorated inside with geometrical and vegetable elements white background

Dib hissədə ağ fonda çoxbucaqlı içərisində, habelə qalın qabın divarları boyunca sxematik təsvirləri olan fayans kasa. Faience bowl with schematic gloss inside bottom polygon on white background, along plate walls

**Həndəsi və nəbati elementlərlə zəngin bəzədilmiş fayans kasa nümunələri.
Samples of faience bowl with decorated geometrical and vegetable elements**

Dib hissədə bənövşəyi rəngdə sxematik təsvirləri olan fayans kasa parçası. Faience bowl fragment with violet schematic g'loss at the bottom

**Fayans boşqabın fraqmentləri.
Fragments of faience plate**

Nəbati elementlərlə zəngin bəzədilmiş fayans kasa nümunəsi. Samples of faience bowl with full-decorated vegetable element

**Fayans boşqabın fraqmentləri.
Fragments of faience plate**

Fayans kasa hissəsi. Part of faience bowl

Fayans duzqabı. Faience salt-cellar

Zəngin nəbati təsvirləri olan fayans kasa fraqmenti. Fragment of faience bowl with rich vegetable recitals

Nəbati elementlərlə, habelə quş və dovşan təsvirləri ilə zəngin bəzədilmiş fayans boşqaba aid fraqment. Faience plate fragment fully decorated with vegetable elements, bird and hare

Həndəsi elementlərlə sadə bəzədilən və dib hissədə üçayaq izləri qalan fayans qab. Faience bowl simply decorated with geometrical elements with bottom three-legged traces

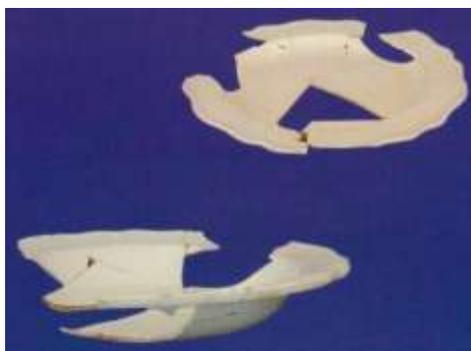

"Ş" hərfi yazılmış fayans kasa oturacağı. Bottom of faience bowl with arabian "Sh" letter

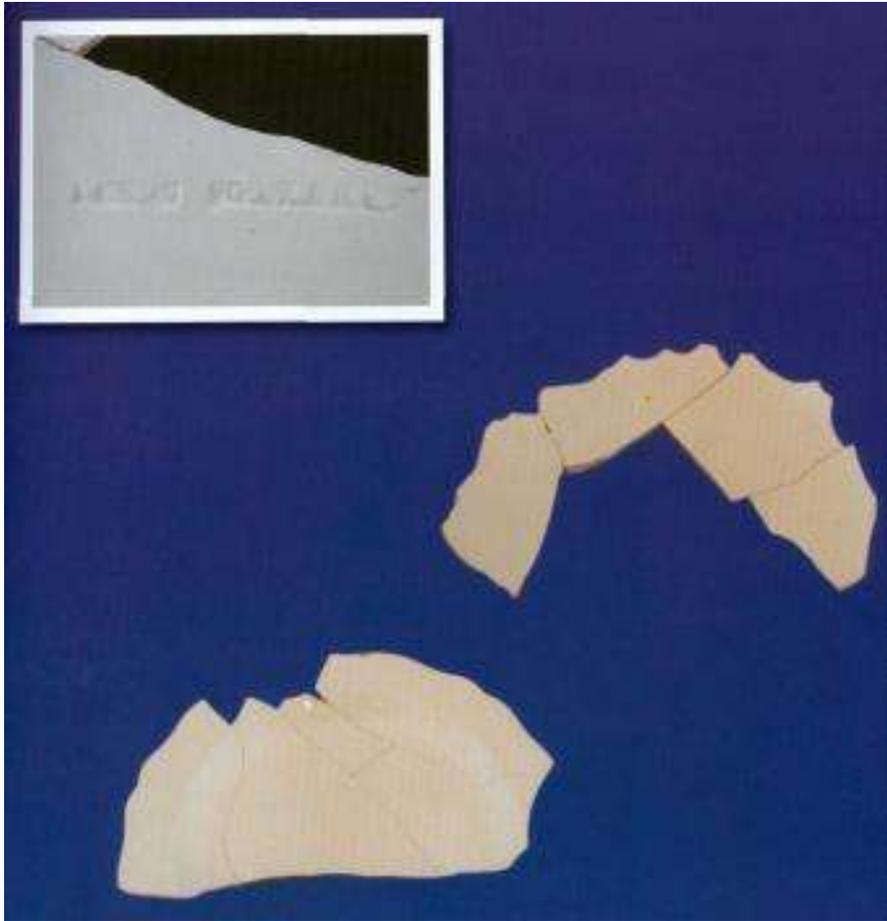
Daxili və xarici səthi həndəsi və nəbati elementlərlə sadə naxışlanmış fayans kasa. Fragment of Faience bowl patterned simply with geometrical and vegetable elements from inside and surface

Fayans kasanın dib hissəsi. Bottom part of faience bowl

Britaniya istehsalı olan çini boşqab nümunələri. Samples of British-made China plate

Fayans fiqur. Faience figure

Britaniya istehsalı olan çini boşqab nümunələri. Samples of British-made china plate

Farfor kasa parçası. Fragment of faience bowl

Farfor piyale. Parceain beaker

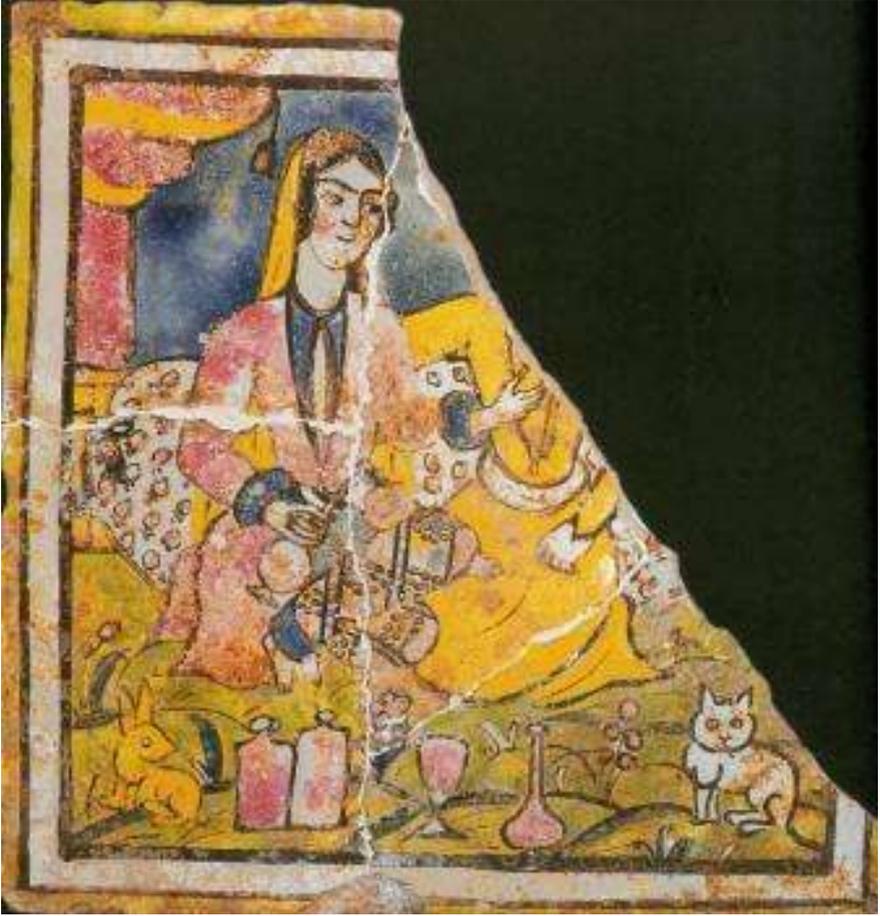
Farfor piyale. Parceain beaker

Çoxbucaqlı formalı kaşı. Polygonal glazed tile

Su tünqləri. Water planting-stocks

Miniatür kaşı. Miniature glazed tile

Boyaq küpü.
Vessel paint.

Boyaq küpü. Vessel paint

Yastı gil lövhələr. Flat clay slabs

Gil ağırlıq. Earthen gravity

Gil üçayaq. Clay tripot

Gil aftafa. Pise jug

Saxsı səhəng. Earthen ware jug

Saxsı səhəng. Pottery jug

Saxsı tayqulp.
Pottery couples of handle

Səhəng tipli saxsı qabın fraqmenti.
Fragment of jug-type ceramicware

Saxsı sərnic. Pottery milk-jug

Saxsı küpə. Pottery jug

Saxsı küpə. Earthen vessel

Saxsı küpə. Earthenware vessel

Kiçik küpə. Small vessel

Gil qapaq dəstəyi nümunələri. Samples of earthen on-lay camp

Silbic. Silbij

Saxsı tayqulp. Pottery couples of handle

Saxsı süzgəc. Earthenware strainer

Saxsı çəki daşı. Ceramic weight

Saxsı kürə. Ceramic globe

Saxsı fit. Ceramic whistle

Saxsı kiçik qutu. Ceramic small boxes

Saxsı küçük kutu. Ceramic small boxes

Saxsı piydanın fitil hissəsi. Slow match of ceramic lamp

Vazaya oxşar çıraqlar (piydan) A vase-like lamps (oil-plate)

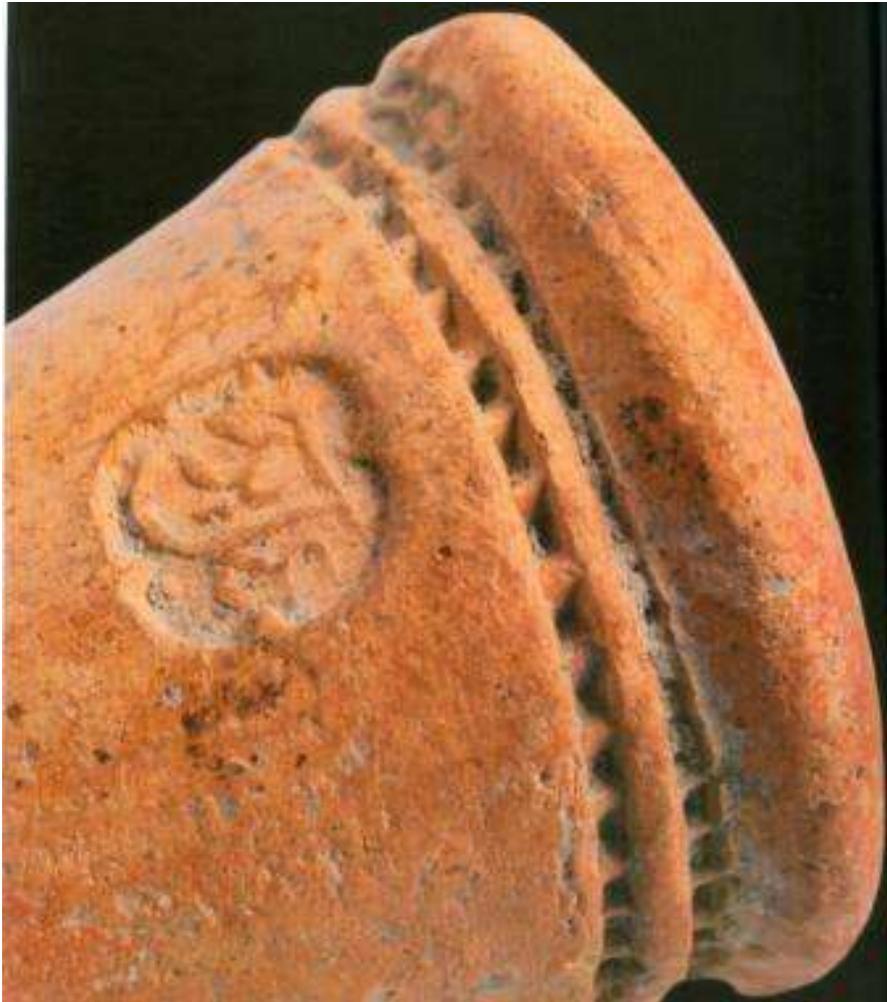
Kiçik saxsı piydanlar. Small ceramic lamps

Lülöklü çraq nümunələri. Samples of lamp spout

Lüləkli çıraç nümunələri. Samples of lamp spout

**"Əli Əkbər" yazılı damğası olan saxsı qəlyan.
Pottery tobacco-pipes with arabian "Ali Akber" stamps**

**"Əli Əkbər" yazılı damğası olan saxsı qəlyanın alt hissəsi.
Bottom of pottery tobacco-pipes with arabian "Ali Akber" stamps**

"Əli Əkbər" yazılı damğası olan saxsı qəlyanın alt hissəsi.
Bottom of pottery tobacco-pipes with arabian "Ali Akber" stamps

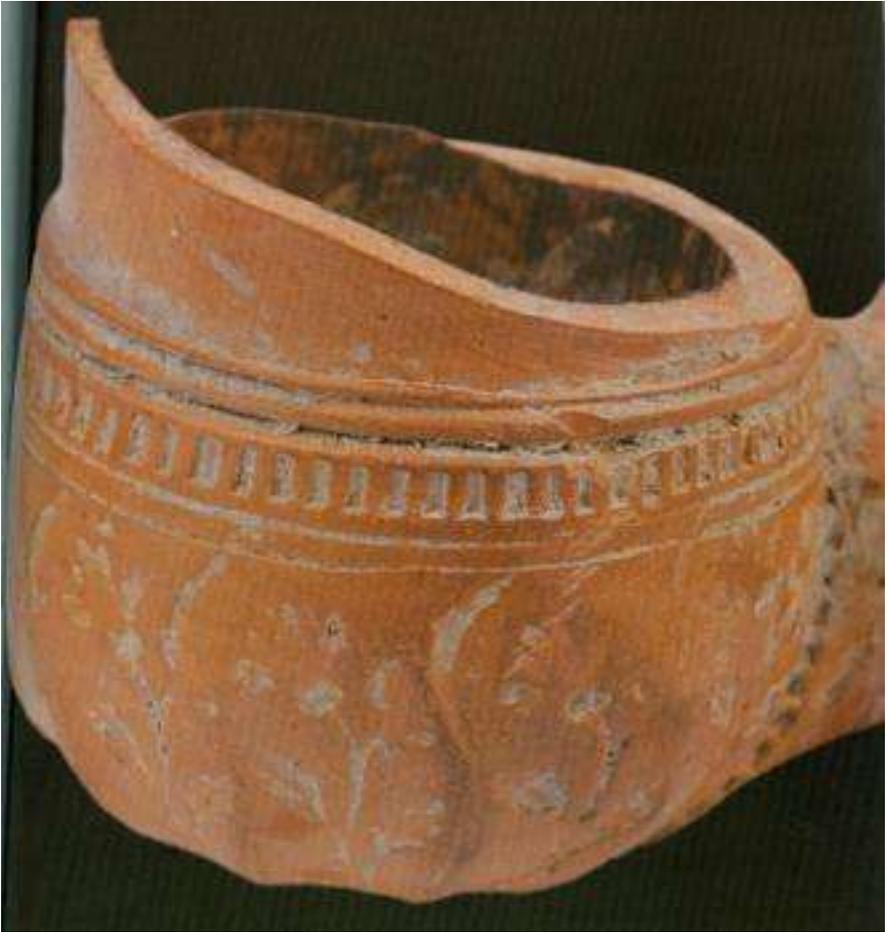
Sulu qalyan. Watery tobacco-pipe

Gül təsvirli saxsı qəlyan. Pettery tobacco-pipes with flower decoration

Gül təsvirli saxsı qəlyanın alt hissəsi. Bottom of pettery tobacco-pipes with flower decoration

**Saxsı qalyan qəlibi.
Pettery tobacco-pipes mould**

Saxsı qalyanlar. Pettery tobacco-pipes

Saxsı qəlyanlar. Pettery tobacco-pipes

İri şirli nimçə. Large glazed plate

Şirli boşqablara aid fraqmentlər. Fragments of glazed plates

**Anqob naxışlı şirli boşqab.
Glazed plate with angobe ornament**

**Şirli boşqabın dib hissəsi.
Bottom part of glazed plate**

**Şirli boşqablara aid fraqmentlər.
Fragments of glazed plates**

Şirli kasa hissəsi. Part of glazed bowl

Anqob naxışlı kasa. Bowl with angobe pattern

Saxsı bardaq. Faience jug

Saxsı küpə. Pottery jug

Şirli güldan. Glazed flower vase

Şirli kasa. Glazed bowl

Güldan tipli şirli qabın parçası.
Fragment of blower vase-type glaze ware

Şirli boşqab. Glazed plate

**Anqob naxışlı şirli kasa.
Glazed bowl with angobe ornament**

**Anqob naxışlı şirli kasa hissəsi.
Pat of glazed bowl with angobe ornament**

**Şirli qabın burma qulpu.
Twirling handle of glazed pottery**

Sümük dəstək. Bone handle

**Tam işlənməmiş buynuz hissələri.
Horn semi-finished products**

**Sümük dəstək hissəsi.
Part of bone handle**

Balıqçulağı. Cockle-shell

Sümük çıxarlar. Bone garbage

Tam işlənməmiş sümük məmulatı. Bone semi-finished products

**Tam işlənməmiş sümük məmulatı.
Bone semi-finished products**

Sümükdən düymələr. Bone button

Sümük bəzək əşyası. Bone decoration

Sümük lövhə. Bone board

Sümük əşya. Bone thing

Sümük daraq. Bone comb

Yarımdairəvi formalı sümük lövhə. Semicircular bone board

Şamaxıda zərb olunmuş mis fuluslar. (XVIII əsr)
Copper fulus minted in Shamakhy. (18th century)

Şamaxıda zərb olunmuş mis fuluslar. (XVIII əsr)
Copper fulus minted in Shamakhy. (18th century)

Şamaxıda zərb olunmuş mis fuluslar. (XVIII əsr)
Copper fulus minted in Shamakhy. (18th century)

Şamaxıda zərb olunmuş mis fuluslar. (XVIII əsr)
Copper fulus minted in Shamakhy. (18th century)

Şamaxıda zərb olunmuş mis fuluslar. (XVIII əsr)
Copper fulus minted in Shamakhy. (18th century)

Anonim zərb olunmuş mis fuluslar. (XVIII əsr) Anonim copper fulus. (18th century)

Abbasi (gümüş). XVIII əsr. Gəncə
Abbasi (silver). 18th century. Ganja

Fulus (mis). XVIII əsr. Pənahabad
Fulus (copper). 18th century. Panahabad

Fulus (mis). XVIII əsr.
Pənahabad (Lahic damğa)
Fulus (copper).18th century.
Panahabad (Lahij stamp)

Fulus (mis). XVIII əsr.
("Lahic" "Ya Məhəmməd" damğa)
Fulus (copper).18th century.
("Lahij" "Ya Muhammed" stamps)

Fulus. XVIII əsr. Şamaxı (Lahic damğası)
Fulus (copper).18th century. Shamakhy

Fulus (mis). XVIII əsr. Pənahabad
Fulus (copper). 18th century. Panahabad

Fulus. XVIII əsr. Şamaxı
Fulus (copper).18th century. Shamakhy

Fulus. XVIII əsr
Fulus (copper). 18th century

Şamaxı şahısı (gümüş). XVIII əsr
Shahi of Shamakhy (silver). 18th century

Kopeyk (mis). Aleksandr. 1811
Kopeyka (copper). Alexandr. 1811

Kopeyk (mis). Aleksandr. 1812
Kopeyka (copper). Alexandr. 1812

Kopeyk (mis). XVIII əsr. Moskva
Kopeyka (copper). 18th century. Moscow

**Bisti (mis), XVIII əsr. Tiflis
Bisti (copper), 18th century. Tbilisi**

**Kopeyk (mis), II Yekaterina, 1773. Sank Peterburq
Kopeyka (copper), II Ekaterina, 1773. Saint-Petersburq**

**Rubl (gümüş), II Yekaterina, 1780.
Sank Peterburq
Kopeyka (silver), II Ekaterina, 1780.
Saint-Petersburq**

**Mis, İohann Konrad Kunstmann, 1783
Copper, İohan Konrad Kunstmann, 1783**

**Kopeyk (mis), Yelizaveta, XVIII əsr
Kopeyka (copper), Elizaveta, 18th century**

**Abaz (gümüş), XVIII əsr
Abaz, (silver), 18th century**

ƏDƏBİYYAT

BIBLIOGRAPHY

1. Karadağ, R.; Torgan, E.; Yurdun, T.: Reviews in analytical chemistry, cilt: 29, no: 1, syf: 1-12, 2010.
2. Özcan, Y: "Tekstil Elyaf ve Boyama Tekniği", İstanbul Üniversitesi, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, (1978) 115-419.
3. Itokawa, H.; Qiao, Y; Takeya, K.: Phytochemistry, 30 (1991) 637-640.
4. Itokawa, H.; Ibraheim, ZZ.; Qiao, Y; Takeya, K.: Chem Pharm Bull (Tokyo), 41 (10), (1993) 1869-1872.
5. Singh, R.; Geetanjali; Chauhan, S.M.S.: Department of Chemistry, University of Delhi, Delhi-110 007, India, (2004).
6. Özgen, U.; Kazaz, C; Seçen, H.; Coşkun, M.: Turk J Chem 30 (2006) 15-20.
7. Orban, N.; Boldizsar, Z. Szücs and Danos, B.: Dyes and Pigments, 77, (2008) 249-257.
8. De Santis, D. and Moresi, M.: Industrial Crops and Products, 26, (2007) 151-162.
9. Karadağ, R. and Dölen, E.: Annali di Chimica, 97(7), (2007) 583-589.
10. Rafaely, L; Heron, S.; Nowik, W.; Tchaplá, A.: "Optimisation of ESI-MS detection for the HPLC of anthraquinone dyes", Dyes and Pigments, 77 (2008) 191-203.
11. Silva, C.E.; Silva, L.P.; Edwards, H.G.M.; de Oliveria, L.F.C.: Anal Bioanal Chem, 386, (2006) 2183-2191.
12. Novotna, R; Pacakova, V.; Bosakova, Z.; Stulik, K.: Journal of Chromatography A, 863 (1999) 235-241

MÜNDƏRİCAT

CONTENTS

ÖN SÖZ	3
AZƏRBAYCANDA SON ORTA ƏSR ŞƏHƏR MƏDƏNİYYƏTİ MƏSƏLƏLƏRİ.....	5
AĞSU ŞƏHƏR YERİNDƏ APARILAN ARXEOLÖJİ QAZINTILARA İCTİMAİ MARAQ.....	22
PREFACE	31
ISSUES OF LAST MEDIEVAL URBAN CIVILIZATION IN AZERBAIJAN ..	33
PUBLIC INTEREST IN ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN AGSU TOWN.....	49
AĞSU ŞƏHƏR YERİNDƏN (IV QAZINTI SAHƏSİ) AŞKAR EDİLMİŞ MADDİ-MƏDƏNİYYƏT NÜMUNƏLƏRİNİN KATALOQU. CATALOGUE OF ARTEFACTS REVEALED FROM AGSU TOWN (4TH EXCAVATION SITE)	55

"Miras" Nəşriyyat Mərkəzi

**Bakı şəhəri
Şarifzadə küçəsi, ev 6, mənzil 19**

Tel.: +994 12 439 30 48
Mob: +994 50 667 23 90
+994 55 357 31 30

E-mail: mirasictimaibirlik@yahoo.com
f.khalilli@agsuexpedition.org
farizkhalilli@yahoo.com
office@heritagetravel.az

<http://www.miras.org.az>

Sifariş: 21. Tiraj: 1000

**POLYGRAPHİC
PRODUCTION**